

ผู้หญิงไทยในกฎหมายตราสามดวง : จากผู้หญิงเป็นใหญ่ ถึงผู้หญิงเป็นควายผู้ชายเป็นคน

พรเพ็ญ ยันตระกุล**

บทคัดย่อ

บทความนี้ให้ภาพประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสตรีไทย โดยสะท้อนให้เห็นถึงสถานภาพของสตรีไทยในด้านต่างๆ คือ ด้านชีวิตวิทยา ความสัมพันธ์กับครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง บทวิเคราะห์นี้ใช้หลักฐานสำคัญ 2 อย่าง คือ

1. ภาษีโตโบราณของกลุ่มชาติพันธุ์ไตหรือไทยในเวียดนาม ภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ภาษีโตหรือไทยดังกล่าวผู้เขียนอ่านจากภาษาเวียดนาม

2. กฎหมายตราสามดวง กฎหมายประเพณีของไทยนี้มาตั้งแต่สมัยอยุธยาหรือก่อนหน้าขึ้นไป

หลักฐานชิ้นแรกชี้ถึงโครงสร้างในอดีตที่ต่อเนื่องของสังคมเกษตรโบราณไทยโดยสังคมนี้ได้สืบทอดแนวคิดเรื่องความเสมอภาคระหว่างชายหญิงจากพื้นฐานสังคมหมู่บ้านไทย แต่ในขณะเดียวกันสังคมก็แสดงพัฒนาการอำนาจปีศาจไปโดยอย่างเห็นได้ชัดแล้วหลักฐานชิ้นที่สองทำให้เห็นสองรูปแบบของกฎเกณฑ์และกฎหมาย

* บทความนี้ปรับปรุงจากเรื่องเดิมซึ่งเป็นเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการของสมาคมประวัติศาสตร์ เรื่อง "บทบาทสตรีไทย : มุมมองจากประวัติศาสตร์และวรรณกรรม" วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2546 ณ ห้องประชุมคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม

ของรัฐ ซึ่งได้ลดทอนสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยลงไปเรื่อยๆ กฎหมายนี้แท้ที่จริงได้เปิดเผยให้เห็นถึงสิทธิและผลประโยชน์ของผู้ชายอันมีมากกว่าผู้หญิงอย่างมาก

นอกจากนี้ กฎหมายตราสามดวงได้บอกให้เรารู้ถึงปัญหาที่รุนแรงบางอย่างในสังคมประเพณีไทย ดังนี้

1. ความยากลำบากต่างๆ ของผู้หญิง โดยเฉพาะการทำงานหนักแทบทุกอย่างในครัวเรือน และการเอาใจเอาเปรียบต่างๆ ตามปกติของผู้ชาย

2. สิ่งที่เราเห็นชัดคือมีอาชญากรรมและการคุกคามทางเพศ การทะเลาะเบาะแว้งต่างๆ ภายในครอบครัว ปัญหาข้างต้นยังซ่อนปัญหาสืบเนื่องไปถึงการแตกสลายของครอบครัวด้วย

3. ผู้หญิงไทยในสังคมประเพณีไร้ศักดิ์ศรีของตนเอง ไร้อิสรภาพ และดูจะขาดความสุขที่แท้จริง

บทนำ

บทความนี้พยายามหาความหมายของสตรีไทยในเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ได้แก่ กฎหมายตราสามดวง ซึ่งชี้ไปถึงฐานะทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของสตรีไทยในแง่สถาบันทางกฎหมายที่ชัดเจนที่สุดในประวัติศาสตร์ ทั้งนี้จะแยกแยะตีความให้เห็นว่าในสถาบันทางกฎหมาย ยุคที่บ้านเมืองเป็นรัฐอาณาจักรแล้ว สตรีไทยยุคประเพณีสมัยนั้นอยู่ในสถานภาพต่างๆ อย่างไร มีสิทธิหน้าที่และถูกจำกัดหรือไม่ถูกจำกัดเพียงใด จากสถานภาพเหล่านั้น จะช่วยชี้ให้เราเห็นว่า แท้ที่จริงเมื่อสังคมไทยพัฒนาเป็นราชอาณาจักร มีทัศนคติต่อผู้หญิงในฐานะมนุษย์ ในฐานะครอบครัว สังคม และวัฒนธรรมอย่างไร นอกจากนี้ จากหลักฐานดังกล่าวผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นว่าสถานภาพของสตรีไทยต้องตกต่ำลงจากยุคโบราณเข้าสู่ยุคระเบียบการปกครองแบบศักดินารวมศูนย์อำนาจถึงขั้นที่อาจถูกพ่อหรือสามีนำไปขายเป็นทาส ทำให้มีสภาพที่ไม่ต่างจาก “ควาย” ดังพระราช

ตำราของพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นและเข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงฐานะของสตรีดังกล่าวว่าต้องอยู่บนเหตุปัจจัยอะไร อย่างไร และเหตุใดสตรีไทยจึงต้องจำนนต่อฐานะทางสังคมที่ตกต่ำเช่นนั้นเป็นเวลานาน ในเมื่อรากฐานสังคมเกษตรกรรมโบราณของไทยสืบสาวจากการให้ผู้หญิงเป็นใหญ่

ความเป็นมาของฐานะสตรีก่อนสมัยกฎหมายตราสามดวง

จากการศึกษาที่ค้นพบ “อำนาจของแม่” และ “สิทธิของแม่” หรือ “มาตาริปไตย” โดยนักปราชญ์และนักกฎหมายชาวสวิส โจฮาน จาคอป บัคโคเฟน ตั้งแต่มิเดิลคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้เกิดการตื่นตัวในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับฐานะของสตรีดังกล่าวเป็นครั้งแรก (โจฮัน แบบมเบอร์เกอร์, หน้า 265-66) รากฐานของการศึกษานี้มาจากการวิเคราะห์สตรีในฐานะเพศที่มีความสัมพันธ์ทางธรรมชาติและชีววิทยาระหว่างแม่กับลูกในครอบครัวทำให้แม่เป็นใหญ่จนกระทั่งถูกแย่งอำนาจจากเพศชาย กลายเป็นความไม่เสมอภาคทางเพศที่เกิดขึ้นในสังคมระหว่างหญิงกับชาย

ในสังคมบ้านเรายังไม่ค่อยมีใครศึกษาเรื่องนี้ในเชิงประวัติศาสตร์ ที่เห็นอยู่ในตอนเริ่มต้นคือปาฐกถาของกุหลาบ สายประดิษฐ์ เรื่อง ฐานะของสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ ปี พ.ศ. 2495 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ปาฐกถานี้กล่าวถึงลักษณะสากลของสตรีในยุคดึกดำบรรพ์ซึ่งยังอยู่ในสภาพเสมอภาคทางเพศ และมีฐานะเป็นใหญ่โดยทางการสืบสายโลหิต บนพื้นฐานของสังคมแบบการสมสู่เป็นหมู่ ทำให้ผู้หญิงมิได้เป็นสมบัติของผู้ชาย ผู้ชายมิได้เป็น “พ่อ” แม่จึงเป็นผู้ถ่ายทอดสายโลหิต

“ตั้งแต่มนุษย์ยังอยู่ในยุคที่เป็นคนป่า และในยุคที่เป็นอนารยชนในตอนกลางนั้น สตรีคนป่าและอนารยชนเหล่านั้น ไม่แต่เพียงจะได้ดำรงฐานะที่เป็นอิสระเท่านั้น หากว่ายังได้รับความเคารพยกย่องอย่างสูง จากสหายบุรุษที่เป็นคนป่าและอนารยชนของเธอด้วย”

(กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2522, หน้า 18)

กุหลาบ สายประดิษฐ์ กล่าวถึงสตรีไทยในงานเขียนนี้บ้าง แต่ก็เป็นส่วนที่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงอยู่ในฐานะที่ตกต่ำลงแล้ว ส่วนบทความอื่นๆ ในหนังสือ *ประวัติศาสตร์สตรีไทย* ก็เช่นกัน โดยมากกล่าวถึงฐานะของสตรีที่ถูกกดขี่จากสังคมที่ผู้ชายกลายเป็นใหญ่แล้วในฐานะเพศ “พ่อ” ที่เข้มแข็ง เป็นหัวหน้าของครอบครัว หรือ “สามี” ที่เป็นผู้นำทางสังคม (ดูใน ชมรมแสงดาว, 2522)

ถ้าจะศึกษาเรื่อง “อำนาจของแม่” หรือ “สิทธิของแม่” ในยุคโบราณของสังคมไทยโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็คงจะทำได้ยากมาก นอกจากอธิบายแบบทั่วไปโดยใช้ตัวอย่างจากการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาของนักวิชาการตะวันตกมากกว่าอย่างอื่น เช่น บทความของปราณี วงษ์เทศ เรื่อง ผู้หญิงสยาม บทบาทและสถานภาพ : ร่องรอยจากพิธีกรรมความเชื่อ

“พิธีกรรม...มักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับเรื่องเพศ อวัยวะเพศ หรือผู้หญิง ซึ่งถือเป็นผู้ให้กำเนิดหรือเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์”
(ปราณี วงษ์เทศ, 2544, หน้า 354)

“พิธีกรรมที่แสดงให้เห็นร่องรอยของความเชื่อในการให้ความสำคัญต่อผู้หญิงในสังคมไทยนั้น ส่วนมากเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี จะเห็นมีปฏิบัติเชื่อถือกันอยู่ในกลุ่มชนที่ยังมีชนบทประเพณีที่รักษาลักษณะของเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมของตนเองอยู่ เช่น พิธีเลี้ยงผีปู่ย่า และพิธีเลี้ยงผีตระกูลทางภาคเหนือ พิธีโกลมะมัดอด ของทางอีสานใต้ พิธีฟ้อนผีมดผีเม็งของมอญ และพิธีไหว้ผีตายายของภาคใต้”
(ปราณี วงษ์เทศ, 2544, หน้า 355)

ในด้านวรรณคดีก็อาจจะศึกษาค้นหาร่องรอยได้จากนิทานพื้นบ้านตัวอย่างเช่นงานของผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ เรื่อง *การวิเคราะห์บทบาทสตรีในนิทานชาวบ้านไทย* (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2526) งานศึกษาทางวรรณคดีเพื่ออธิบายเรื่องผู้หญิงระยะหลังมีมากขึ้นโดยเฉพาะที่ทำเป็นวิทยานิพนธ์ ที่จริงวรรณคดีเป็นตัว

สะท้อนทางวัฒนธรรมและจิตวิทยาเกี่ยวกับผู้หญิงได้เป็นอย่างดี บางเรื่องหรือบางประเภทถึงกับเป็นวรรณกรรมที่ว่าด้วยผู้หญิงโดยตรง เช่น *สุภาวดีสอนหญิง* ของสุนทรภู่ หรือ *กฤษณาสอนน้อง* ของ สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ที่ผูกเป็นเรื่องคำกลอนอย่าง ชวนช้ำชวนแค้น แม้จะเป็นเรื่องของผู้ชายสองคน แต่ก็สามารถสะท้อนเรื่องราวชีวิตจิตใจของผู้หญิงได้หลายคน โดยเฉพาะ นางวันทอง ที่มีสมญาว่า "สองใจ" ส่วนนวนิยายสมัยใหม่ที่ผู้หญิงเป็นตัวเอกของเรื่อง เช่น *แม่พลอย* ใน *สี่แผ่นดิน* ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็เป็นวรรณกรรมที่สามารถให้ภาพชีวิตของสตรีชาววังชั้นล่างที่ต้องเปลี่ยนแปลงชีวิตไปตามกาลเวลา นอกจากนี้ยังมีงานของศรีบูรพาที่เกี่ยวกับเสรีภาพด้านความรักของผู้หญิงในเรื่อง *ข้างหลังภาพ* เป็นต้น ปัจจุบันมีวรรณกรรมสะท้อนแนวคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพของสตรีมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามการศึกษาวรรณคดีจำต้องวิเคราะห์ในเชิงจิตวิทยาและภูมิหลังของผู้แต่งผู้เขียนประกอบด้วย จึงมิใช่ข้อมูลที่จะบอกความจริงโดยตรง เป็นแต่เพียง "เงาสท้อน" ของสังคม หรือของปัจเจกบุคคล ซึ่งผู้ศึกษาทางประวัติศาสตร์ต้องถลั่นกรองให้ตี ก่อนที่จะนำมาใช้ในงานเขียนทางประวัติศาสตร์

ส่วนงานวิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับผู้หญิงที่สำคัญคืองานของลำพวรรณ น่วมบุญลือ เรื่อง *สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยรัตนโกสินทร์* (ดู ลำพวรรณ น่วมบุญลือ, 2519) โดยศึกษาสิทธิของผู้หญิงในกฎหมายตราสามดวง *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์* และพระราชบัญญัติต่างๆ นอกจากนี้มีงานของ จิราณัฐ โสภา คือ *บันทึกเรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย* (ดู จิราณัฐ โสภา, 2543) งานของดวงทอง เหล่าวรรณะกุล *ผู้หญิงสามัญชนในเมืองแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาสมัยรัชกาลที่ 3-4* (ดู ดวงทอง เหล่าวรรณะกุล, 2539) งานของอดิศร ศักดิ์สูง *สตรีในสังคมเชียงใหม่สมัยวงศ์เจ้าเชื้อเจ็ดตน พ.ศ. 2339-2476* (ดู อดิศร ศักดิ์สูง, 2539) งานของสาระ มีผลกิจ *สตรีในราชสำนักสยามตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* (2394-2468) (ดู สาระ มีผลกิจ, 2542) ส่วนบทความอื่นๆ ได้แก่บทความของอัญชลี สุสัยัณฑ์ ร่วมกับคนอื่นๆ เรื่อง *สถานภาพของผู้หญิงไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น* (ดู

อัญชลี สุสายัณห์, 2545) และบทความเรื่อง งานเขียนประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทย ของวารุณี โอสการมย์ ก็เป็นงานเชิงวิเคราะห์ที่ดีซึ่งทำให้เห็นประวัติการเขียนเกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมไทย เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่มีคุณค่า (ดู วารุณี โอสการมย์, 2546)

นักประวัติศาสตร์ต้องพยายามใช้หลักฐานทุกอย่างเพื่อหาข้อมูลให้ได้มากที่สุด ประติดประต่อแนวคิดกับข้อมูลทั้งหลายได้อย่างสมเหตุสมผล ดังนั้นในเรื่องการศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิง ถ้าเราดูแนวคิดอย่างกว้างๆ แล้วเราจะพบว่าผู้หญิงเกี่ยวข้องกับปัจจัยพื้นฐานดังนี้

1. ทางชีววิทยา คือ ความเป็นเพศหญิงที่สามารถทำให้การสืบพันธุ์ของมนุษย์เป็นผล
2. ทางครอบครัว คือ ความเป็นลูก เป็นเมีย เป็นแม่ เป็นย่า เป็นยาย และเครือญาติ
3. ทางเศรษฐกิจ คือ การงานอาชีพ การทำมาหากิน
4. ทางสังคม คือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับชุมชน กับวัฒนธรรม ประเพณี และกับกฎเกณฑ์ของสังคม
5. ทางการเมือง คือ ปฏิสัมพันธ์กับรัฐ ข้อบังคับกำหนดของรัฐ กฎหมาย ประเพณี และกฎหมายต่างๆ รวมทั้งอำนาจบังคับบัญชาของรัฐและตัวแทนของรัฐ

ผู้เขียนจะพยายามใช้ข้อมูลอธิบายสิ่งที่น่าเชื่อได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ของสตรีไทยในยุคก่อนที่เราจะเห็นความแตกต่างที่ไม่เสมอภาคของสตรีกับบุรุษและความตกต่ำของสตรีจนถึงขั้นเสียเปรียบในสังคม โดยที่จะใช้ 5 หัวข้อต่อไปนี้เป็นแนวทางวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและวิวัฒนาการ ในที่นี้ผู้เขียนจะใช้หลักฐานสำคัญอยู่สองชนิดคือ 1) ภาษา และ 2) กฎหมาย สำหรับกฎหมายผู้เขียนจะเจาะจงเฉพาะกฎหมายตราสามดวงเท่านั้น เหตุเพราะเป็นกฎหมายหลัก

สตรีในแง่ชีววิทยา

สภาพดึกดำบรรพ์ของมนุษย์ถูกกำหนดโดยธรรมชาติแทบทั้งหมด ความเป็นมนุษย์พื้นฐานจะคล้ายคลึงกัน เมื่อมีลักษณะแตกต่างกันก็จะเป็นไปตามธรรมชาติของพื้นที่และท้องถิ่นที่เป็นตัวกำหนด สภาพทางชีววิทยาเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง การที่มนุษย์มีสองเพศทำให้เพศหญิงเป็นส่วนหนึ่งหรือด้านหนึ่งของมนุษย์ที่มีชีววิทยานุภาพตามธรรมชาติที่ชายทำไม่ได้คือ การตั้งท้องและการให้กำเนิดลูก เพศหญิงจึงเป็นส่วนหนึ่งหรือด้านหนึ่งที่สำคัญของมนุษย์ในสถาบันครอบครัวและการสมรสตั้งแต่ยุคโบราณ เนื่องจากลักษณะชีววิทยานุภาพของหญิงดังกล่าวเป็นธรรมชาติที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยกำหนดอย่างอื่น การสืบพันธุ์ทำให้แม่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่ใกล้ชิดกับลูกมากที่สุด มีคำกล่าวหรือภามิตโบราณของคนไทยว่าไว้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกดังตัวอย่างต่อไปนี้

- แม่เบ่ง หัวลูกออก	- ลูกกับแม่
ลูกไม่ออก แม่ตาย	แม่เป็นที่ยึดเลือดเนื้อของลูก
- ที่เปียกแม่เข้านั่ง	- ลูกขาดแม่ ลูกเกร
ที่แห้งแม่ไว้ให้ลูกเอง	- ลูกสอนยาก แม่ปากเปียก
- ยามลูกหิว แม่หิวตาม	- ลูกดื้อรัน แม่เฝ้าเศร้าเสียใจ
- คุณแม่ดั่งแม่น้ำ	ฯลฯ

(Hà Văn Năm, 1978, pp.32, 33, 34, 35)

ภามิตไทยข้างต้นถอดความจากภาษาไทยของคนไทยที่อยู่ในเวียดนาม จึงไม่คุ้นหูเรา แต่ก็ช่วยให้เราเห็นความคิดอ่านเก่าๆ ที่เราทอดทิ้งไป ทำให้เห็นถึงวัฒนธรรมของแม่กับลูกในกลุ่มชาติพันธุ์ไทย โดยที่ชี้ให้เห็นได้ว่า แม่กับลูกร่วมวิญญาณดวงเดียวกัน ลูกเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของแม่ ถูกหล่อหลอมโดยแม่ ภาระการเลี้ยงลูกเป็นของแม่ “แม่” จึงเป็น “ครู” คนแรกของลูกและของโลก แม้เมื่อผู้ชายแย่ง “สิทธิของแม่” ทางสายเลือดไปแล้ว ผู้หญิงก็ยังสามารถปกป้อง “อำนาจของแม่” ในความใกล้ชิดและการ อบรมเลี้ยงดูลูกไว้ได้โดยเด็ดขาด

- พ่อให้กำเนิด แม่เลี้ยงดูชุนนอม (Hà Văn Năm, 1978, p.32)
- แม่เป็นศาสตราจารย์ผู้ประเสริฐ (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, 2503, หน้า 69)
- สตรีคือศูนย์กลางในการเรียนรู้ของโลกก่อนที่การยึดครองอำนาจของเพศชายจะปฏิเสธสิทธิในการศึกษาของสตรี

(คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีฯ, 2536 หน้า 30)

เราไม่รู้จักเจนว่าสังคมยุคต้นของเราพัฒนาและเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร จากหลักฐานศิลาจารึกสมัยสุโขทัย หลักที่ 1 ก็เห็นได้ชัดแล้วว่าผู้ชายเป็นใหญ่ มีอำนาจในการสืบทอดของครอบครัว การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ สายเลือดการสืบทอดของพ่อเป็นใหญ่และชายเป็นสำคัญ

“พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง พี่กูชื่อบานเมือง...
 ชั่วพ่อกู กูบ่าเรอแก่พ่อกู...กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตี
 หนึ่งวังข้างใต้ กูเอามาแก่พ่อกู...ได้ข้างใต้วง ได้บัวได้นาง ได้เงินใต้
 ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตายยังพี่กู กูพรว่ำบ่าเรอแก่พี่กู ตั้งบ่าเรอ
 แก่พ่อกู พี่กูตาย จึงได้เมืองแก่กูทั้งกลม”

(สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, หน้า 17-18)

ในศิลาจารึกหลักที่ 3 (ศิลาจารึกนครชุม) ก็ได้กล่าวถึงการสืบทอดสมบัติของฝ่ายชายไว้อย่างชัดเจนและถือว่าผู้นำจะต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมการสืบทอดแบบแนวตั้ง (ลูกสืบพ่อ) และหรือแบบแนวราบ (น้องสืบพี่) อย่างเคร่งครัด

“...พ่อตายให้ไว้แก่ลูก พี่ตายให้ไว้แก่น้อง ขุนผู้ใดกระทำชอบ
 ด้วยธรรมตั้งอัน ขุนผู้นั้น...กินเมืองเหิงนานแก่กม ผู้ใดกระทำบ่ชอบ
 ด้วยธรรม ตั้งอัน ขุนผู้นั้นบ่มียืนเิงเหิงนานเลย”

(สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, หน้า 70)

การเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ “อำนาจของพ่อ” นี้เข้าใจว่าอยู่ในช่วงสองสามพันปีหรือกว่านั้น การอธิบายของนักมานุษยวิทยาโดยทั่วไปเกี่ยวกับสังคมเกษตรช่วยชี้ให้เห็นภาวะความเสมอภาคระหว่างหญิงกับชายในด้านแรงงานและครอบครัว รวมทั้งความสมานฉันท์กลมเกลียวภายในหมู่เครือญาติและระบบพิธีกรรมทำให้ผู้หญิงสามารถควบคุมอำนาจบางส่วนได้อยู่ จากภาชิตโบราณของคนไทยทั้งสิ่งตกค้างของอดีตนี้ให้เราเห็น :

- ผัวเสียดเมียเขื่อน
(ผัวหาบเมียคอน)	- ผัวเมีย ทุกข์ยากไม่พรากัน
ทิวโหยไม่หน่ายหนี
(ทนกัดก้อนเกลือกิน)
- ผัวเอาคอกเมียยกไป
(ผัวหาบเมียคอน)	- แม่หญิงแม่หญิง
แม่คางค้ายหัว
แม่มั่วเขื่อนนั้น
(หญิงแก่แม่เฒ่ามีอำนาจใน
ครัวเรือน เป็นคนควบคุมดูแล
กิจการภายในบ้าน)
- ผัวเมียแม่กันพันภูเขาก่อน
ผัวเมียแม่กันพันเขือเขาบ่ขาด
(สมานรักภักดี สามัคคีมีพลัง)	
- จันทรกับดาว ราวกับหญิงชาย	
- ไม่รักลูกจะเสียเมีย	
- รักเมียให้รักลูกทุกคน	

(Hà Văn Năm, 1978, pp. 29, 27, 53, 28, 29, 41)

สตรีในแง่ครอบครัว

เมื่อเป็นสถาบันครอบครัวที่ผู้ชายแย่งอำนาจ “ผู้ให้กำเนิด” ไปแล้ว ผู้หญิงจึงเริ่มตกต่ำในการสมรส ครอบครัว สังคม การเมือง และวัฒนธรรม การสมรสสำหรับผู้หญิงคือภาระอันหนักหน่วงในครอบครัว

- มีผัวเหมือนพันผูก (ถูกมัด)	- ดูเมียดูกองไฟ (ในครัว)
- มีลูกเหมือนพันตั้ง	- ดูผัวดูการงาน (ในนา)
(ถูกตีด้วยแส้ผ้า)	- เอาเมียแก่แท้เอาสิน

- มีน่องไม้ได้กินหัว
- มีผัวไม้ได้ออกเที่ยว
- ทอผ้าแล้วสามผืน ถึงรู้หูก
- มีลูกสามคน ถึงรู้ผัวเมีย
- รักผัวนางทอผ้า
- รักลูกนางเย็บผ้า
- ชายเป็นเจ้า (บ้าน)
- หญิงเป็นแขก (คนนอก)
- ผัวตายกลายเป็นม่าย
- พ่อตายเฝ้าดูหลุม
- ได้เมียนางร่างเมียไพร่
- แม่ผัวกับลูกสะใภ้
- หญิงตามเกิด (ท้องแม่)
- ชายตามดำ (ตระกูลพ่อ)
- ลูกสาวมีไว้ขาย
- ลูกชายมีไว้เลี้ยง
- ลูกร่วมพ่อเหมือนผัวร่วมวงศ์
- ลูกร่วมแม่เหมือนนอบเซยร่วมป่า
- ลูกร่วมพ่อเหมือนด้ายหูก
- เดียวกัน
- ชายได้สอง หญิงได้หนึ่ง
- สกุลแม่คือฟ้าต่างหาก
- พี่ชายเมียเป็นฟ้า
- พี่สาวเมียเป็นกุกญแจ

(Hà Văn Năm, 1978, pp.28, 29, 30, 32, 31, 35, 37, 38)

จากคำกล่าวโบราณข้างต้นสะท้อนให้เห็นฐานะที่ลำบากของผู้หญิงในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นฐานะลูก พี่ เมีย แม่ สะใภ้ ม่าย หรือเมื่อแก่เฒ่าลง ผู้หญิงตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบและถูกเอารัดเอาเปรียบทั้งสิ้น ผู้หญิงต้องเอาใจทุกคนในครอบครัวของสามีและในระบบเครือญาติของตนเอง แต่สังเกตได้ว่าในสังคมของคนไทย ผู้หญิงยังมีสิทธิ์ได้รับและเป็นเจ้าของทรัพย์สินมรดกได้ นี่ก็อาจจะเป็นสาเหตุที่ทำให้การแต่งงานสำหรับชายหลายกรณีมีเบื้องหลังการหวังครองทรัพย์สินสมบัติของผู้หญิงที่ได้มรดกของบรรพชน ตัวอย่างที่ดีคือ กฎหมายประเพณี ฮิดคองเมืองบ้านจาริตบ้านเมืองของคนไทยในเวียดนาม บทที่ 2-5 ว่าด้วยเรื่องของผัวเมีย จากจาริตทางกฎหมายนี้ได้ทำให้เราเห็นถึงการเสียเปรียบของผู้หญิงในสังคมไทย เช่น ผู้หญิงต้องจ่ายสินสอดให้ชาย การตายก่อนของผู้หญิงกลายเป็นความผิด จึงต้องชดใช้เงินทองให้ฝ่ายชาย ถ้าผัวเกิดตายก่อน นางจะไม่ได้สินสอดคืน หากต้องการมีผัวใหม่ญาติฝ่ายผู้หญิงต้องเป็นฝ่ายรับเลี้ยงหลาน กว่าที่หญิงจะแต่งงานใหม่ได้ต้องรอถึง

3 ปี รวมทั้งก่อนแต่งตั้งต้องไปเซ็นไหว้วิญญาณของผัวเก่าด้วย เกี่ยวกับการละทิ้งกันของผัวเมีย ผู้หญิงก็ต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบต่าง ๆ :

“ผู้หญิงเสียเปรียบผู้ชายมากเพียงใด จะแต่งงานไปอยู่กับใคร ผัวต้องเสียเงินสารพัด ต้องยกสมบัติให้ผัวครอง ผัวตายจะแต่งงานใหม่ ต้องเสียเงินอีก ให้ทั้งฝ่ายผัวเก่าและผัวใหม่ มีกฎไว้ทุกข์บังคับผู้หญิง แต่ไม่มีกฎไว้ทุกข์บังคับผู้ชาย ส่วนผู้ชายจะแต่งงานก็ได้ทรัพย์ ตายไปแล้วเมียจะมีผัวใหม่ก็ยังมีทรัพย์ ผู้หญิงทั้งผัวต้องเสียเงิน แต่ผู้ชายทั้งเมียไม่เสียอะไร เพียงแต่ไม่ได้ทรัพย์เท่านั้นเอง”

(พรเพ็ญ ชันตระกูล, 2543, หน้า 13)

ด้วยเหตุนี้จึงมีภาคีไทยโบราณกล่าวว่า “หญิงทั้งผัว ครอบครัวยุติสาบปาก” (Hà Van Nam, 1978, p.30) เพราะต้องชดใช้สินไหมแก่ผู้ชาย น่าสงสัยว่าการที่หญิงได้อำนาจการครอบครองทรัพย์สินนั้นเป็นส่วนของอำนาจดั้งเดิมที่เคยมีอยู่โดยเด็ดขาดใช่หรือไม่ ต่อมาเมื่อชายได้แย่งอำนาจการสืบตำแหน่งรวมทั้งทรัพย์สินภายในครอบครัวไปจากหญิงแล้ว แต่หญิงไทยก็มิได้ถูกตัดสิทธิในเรื่องการรับมรดกไปจนหมดแม้ว่าจะได้น้อยกว่าชายก็ตาม จากรากฐานอำนาจในเรื่องการครอบครองทรัพย์สินนี้เอง ทำให้หญิงซึ่งอยู่กับบ้านคอยจัดการทุกอย่างของบ้านเป็นฝ่ายที่ถูกฝึกฝนในด้านความละเอียดถี่ถ้วนเกี่ยวกับการเงิน รู้จักใช้รู้จักประหยัดคอดออมมากกว่าชาย และเนื่องจากผู้ชายมิได้มีอาชีพในทางครัวเรือนเลย เพราะต้องไปมุ่งเน้นในเรื่องการงาน (ทำนา) กับการเมือง (ผู้ปกครองและผู้ทำงานให้บ้านเมือง) ผู้หญิงจึงสามารถรักษาอำนาจในเรือนและทางทรัพย์สินไว้ได้โดยควบคู่กันไป

สตรีในแง่เศรษฐกิจ

ถ้าเราพูดถึงสังคมเกษตรในสภาพที่บ้านมีอำนาจและเมืองยังไม่สถาปนา เราก็เห็นสังคมไทยที่เน้นหลักความเป็นสามัญที่ชัดเจน หลักความสามัญนี้วางอยู่

บนพื้นฐานความเสมอภาคของแรงงาน และคุณธรรมแห่งการร่วมแรงร่วมใจกันในการ
 ทำมาหากิน ที่จริงภาษิตไทยของเราเองมีคำกล่าวที่ยังใช้อยู่ทุกวันนี้ว่า "สองแรงแข่ง
 ชัน" ซึ่งเราใช้เป็นคำทั่วไป แต่ในความคิดลึกซึ้งไป รากฐานของภาษิตนี้น่าจะเป็น
 "สองแรงแข่งขัน" ของฝั้วเมียมันเอง หรือที่จริงก็คือ "ฝั้วหาบเมียคอน"

ในสังคมเกษตร โดยเฉพาะเกษตรชาวนาดำเนิน ไม่มีอะไรสำคัญไปกว่า
 ดิน-ฟ้า, ข้าว-ปลา, นา-น้ำ, วัว-ควาย, ชาย-หญิง และ เมือง-ฝ่าย ในครอบครัวฝั้วเมีย
 ต้องช่วยกันทำงาน ผู้หญิงจึงไม่ได้อยู่กับเรือนนั่งทอดผ้าอย่างเดียว ผู้หญิงช่วยทำนา
 และทำงานอื่นๆ ซึ่งเป็นงานหนักนอกบ้านเช่นกัน :

- ดูนางดูตอนทอดแหจับปลาหน้าหนาว
 ดูหนุ่มดูตอนทำคันทนา
- ลูกสาวไม่ได้นั่งเฉย
 (Hà Văn Nãm, 1978, pp.28, 29)
- พ่อหายแม่นา
 (พ่อนาดอน แม่นาลุ่ม)
- อู้อู้อู ออย อู้อู
 แม่ไปหายยังไม่มา
 แม่ไปน่ายังไม่กลับ
 (เพลงกล่อมเด็ก)
 (Cãm Trông, 1998, pp.251, 252)
- ดินไปหายตามอา ดินไปนาคตามพ่อ ดินไปเก็บจมูกข้าวที่หายใหญ่ตามแม่
 (เพลงปลุกลูกให้ตื่น เพราะแม่ต้องไปทำงานที่นาดอน)
 (Cãm Trông, 1998, pp.252)

ในแง่เศรษฐกิจ ผู้หญิงกลับทำงานมากกว่าผู้ชาย ด้วยเหตุที่ยังต้องเลี้ยงดู
 ลูกแต่เล็กจนโต ทำงานในเรือนต่างๆ ดูแลญาติพี่น้องทั้งฝ่ายตนและฝ่ายสามี คงจะ
 เป็นเหตุนี้ด้วยที่ทำให้ฝ่ายหญิงมีความชอบธรรมในการได้รับมรดก รวมทั้งเป็นผู้ทำ
 หน้าที่ดูแลทรัพย์สินสมบัติของครัวเรือน อำนาจของผู้หญิงในทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะ

ในยุคการพัฒนาของคนไทยเข้าสู่ยุคเกษตรกรรมข้าวนาดำ หรือข้าวนาลุ่ม ยังเห็นชัดอยู่ในสังคมหมู่บ้านที่รวมตัวกันอยู่ได้โดยระบบเครือญาติ และอำนาจนี้สืบทอดมาในทางประวัติศาสตร์อย่างยาวนาน ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าอำนาจนี้เป็น "อำนาจในการจัดการ" ซึ่งผู้หญิงมีโอกาสดำรงสมสืบทอดกันมา จนกลายเป็นผู้มีความคิดริเริ่มในด้านการค้าและมีความขยันขันแข็งในการทำมาหากินได้ไม่แพ้ผู้ชาย ซึ่งสภาพของสังคมหมู่บ้านไม่ได้ปิดกั้นผู้หญิงในเรื่องการทำมาหากินเลย เพราะอุดมคติของสังคมหมู่บ้านคือ :

- ต้องทำถึงจะมีกิน	- นอนเข้าตื่นสาย
- ชี้อะไรก็คนไม่ชอบ	- พาตัวตายเนื่องจากจน
ขยัน คนไม่เบื่อ	- เงินใช้ก็หมด
- ทองคำของผีฟ้า	ไม่ทำอะไรที่โหด
ข้าวหน้าของผีแดน	- แดดไม่เหนียว
มือต้องไกวไขว้เอามา	ฝนไม่กลัว

(Hà Van Nam, 1978, pp.24, 20, 21)

แต่กว่าที่ผู้หญิงจะได้ออกไปทำการค้านั้น ก็คงเป็นยุคที่บ้านเมืองก้าวไปสู่สังคมยุครัฐอาณาจักรที่เข้มแข็งแล้ว ทำให้จึงได้โอกาสทางเศรษฐกิจนี้ ในยุครัฐอาณาจักรนั้นย่อมต้องมีการเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานในหมู่บ้านอย่างถึงราก ผู้ชายหรือไพร่ชายต้องถูกเกณฑ์แรงงานจากเมืองเป็นเวลาปีหนึ่งหลายเดือน การเกณฑ์แรงงานนี้ถือว่าเป็นการไปช่วยหรือรับใช้เมือง ซึ่งเป็นความคิดในช่วงแรกๆ แต่ต่อมากงเป็นเพราะรัฐเอาส่วยจากชาวบ้านด้วย ความห่างเหินระหว่างเมืองกับบ้านจึงเกิดขึ้น ไม่เพียงแต่ส่วยเท่านั้น ยังมีการเก็บภาษีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งอากรที่นาอีก ในทางนันทนาการที่มีการทำการค้าก็จะมีด่านเก็บค่าผ่านทาง (จกอบ, จังกอบ) ต่างหาก สมัยพ่อขุนรามคำแหงน่าจะมโนนโยบายส่งเสริมการค้าทำให้เกิดการงดเว้นภาษีผ่านด่าน (เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง) แต่คงเป็นชั่วคราวและเปลี่ยนแปลงไปในภายหลัง การเก็บภาษีอากรต่างๆ จากหมู่บ้านโดยการพัฒนาของระบบเมือง

กลายเป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจต่อสตรีในหมู่บ้าน หญิงได้อำนาจทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นเพราะชายต้องออกจากหมู่บ้านไปรับใช้เมือง และในการนี้หญิงกลายเป็นคนที่ต้องนำครอบครัว มีภาระมากขึ้น และมีความกดดันทางเศรษฐกิจมากขึ้นด้วย การยอมเสียส่วยแทนการไปรับใช้เมืองที่แท้ก็เป็นภาระเพิ่มแก่ปัญหาแรงงานและการทำมาหากินในหมู่บ้าน แต่การเสียส่วยเป็นภาระเพิ่มของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องหาตัวเงินหรือเบี้ยเพื่อเสียส่วยสาอากรให้กับเมือง นี่อาจจะทำให้คิดได้ว่าเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการค้าภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน เกิดตลาดในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน รวมทั้งการค้าแบบวัวต่าง สภาพการพัฒนาเศรษฐกิจเช่นนี้ทำให้ระบบหมู่บ้านค่อย ๆ เปิดออกจากเศรษฐกิจแบบปิดหรือเศรษฐกิจพอเพียง การทำมาหากินจึงมิได้จำกัดอยู่แต่การทำมาหากินในหมู่บ้านเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านดังกล่าว ทำให้ผู้หญิงชาวบ้านก็ต้องช่วยครอบครัวด้วยการนำผลิตผลเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปขายที่ตลาดเพื่อแลกเอาเงินมาเสียส่วยสาอากร ผู้หญิงจึงรู้เรื่องการจัดการด้านเงินทองและมีบทบาททางการค้าเพิ่มขึ้น ดังที่บาทหลวง ลา บูแบร์ เคยกล่าวไว้ว่าผู้หญิงเป็นตัวถากไรไถนา และเป็นตัวซื้อขายในเมือง (อังก์โน ชัย เรื่องศิลป์, 2541, หน้า 129-30)

สตรีในแง่สังคม

การได้อำนาจในการสืบทอดทางสายเลือดทำให้ผู้ชายมีฐานะเป็นใหญ่ในครอบครัวและสังคม และการครอบครองอำนาจการบริหารหมู่บ้านและเมือง การสถาปนาระบบศักดินาขุนนางในรัฐอาณาจักรสมัยต่อมา ยิ่งทำให้ฐานะทางสังคมของสตรีเล็กลงไปตามลำดับ เริ่มต้นจากบางชุมชนผู้หญิงเป็นฝ่ายถูกลู่ขอ และผู้ชายต้องจ่ายสินสอดให้ครอบครัวฝ่ายหญิง :

- เอาเมียเสียสินสอด

ทำผิดเสียสินไหม

(Cám Trông, 1998, p.307)

เมื่อสังคมเมืองขยายตัวเข้มแข็งขึ้น ผู้ชายที่มีความสามารถทางการเมืองในหมู่บ้านเกิดความสนใจและนิยมที่จะไปเป็น “กวนบ้านกวนเมือง” กันมากขึ้น สภาพเช่นนี้ทำให้สังคมของผู้หญิงเปลี่ยนไป จากสังคมสามัญชนที่ทุกคนเคยมีฐานะทัดเทียมกันทางสังคม กลายเป็นเกิดกลุ่มผู้หญิงผู้ดีซึ่งเป็นเมียหรืออยู่ในครอบครัวของชนชั้นปกครองที่แยกตัวไปจากวัฒนธรรมแบบชวานา อยู่ภายใต้วิถีชีวิตซึ่งต้องพึ่งพาผู้ชาย ยกให้ผู้ชายเป็นช่างเท้าหน้า และคอยปรนนิบัติรับใช้ :

- ผัวเป็นกวน เมียกลายเป็นหญิงรับใช้
 ผัวเป็นไพร่ เมียเป็นคู่อยู่สบาย
 (Hà Văn Nam, 1978, p.30)

ยิ่งเมื่อศูนย์กลางของเมืองใหญ่กลายเป็นเวียงหรือวัง เกิดฐานะของผู้หญิงชนชั้นสูงที่ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของราชสำนัก มีหน้าที่ซึ่งถูกอบรมตามแบบราชนิกุลให้เป็นเจ้านายฝ่ายหญิง ซึ่งจะกลายเป็นผู้ทำหน้าที่เมียของเจ้านายฝ่ายชายหรือเจ้าพญาขุนนางชั้นสูงภายในราชสำนัก ผู้หญิงชั้นสูงไม่ต้องทำงานหนัก แต่นางไม่ได้เป็นเมียเดียวในราชสำนักและในบ้านของขุนนางตลอดจนพวกกวนทั้งหลาย ผู้ชายที่มีฐานะเป็น “เจ้าของ” พวกเขาคือผู้สร้างระบบสังคมผู้มีเมียจำนวนมากจนกลายเป็นความนิยมซึ่งค่อย ๆ แพร่หลายเข้าไปในหมู่บ้านด้วย ส่วนไพร่หญิงชาวบ้านที่อยู่ในเมืองเกิดความนิยมที่อยากจะเข้าไปอยู่ในวัง หากมีเส้นสายมีคนพาเข้าไปได้ นางก็จะได้ “ถวายตัวเป็นข้าหลวง” อยู่ในวังโดยที่จะได้รับการอบรมให้ “ทำงานช่างฝีมือต่าง ๆ การครัว ดนตรี และขับร้อง...กับคอยเฝ้าถวายงาน” (อุษณีย์ พรหมสุวรรณ, สตรีกับเศรษฐกิจการค้า, หน้า 14) เข้าใจว่ากลุ่มสตรีที่เข้าถวายตัวนี้เป็นค่านิยมซึ่งเกิดจากการเอาอย่างสตรีลูกขุนนางขุนนางในเขตบ้านหรือเมืองที่มีโอกาสเข้าถวายตัวได้โดยฐานะนิตยของพ่อแม่หรือเครือญาติ

สังคมไทยโดยรากฐานเป็นสังคมที่นิยม “ความต่างชั้น” ซึ่งมีเหตุปัจจัยที่สลับซับซ้อน จากการศึกษาและสังเกตของผู้เขียน ทำให้พอมองเห็นบางสิ่งบางอย่างที่จะอธิบายได้ เช่น จากคำที่เราเคยได้ยินและมีหลักฐานบันทึก นั่นคือคำ

ว่า “โพร่ฟ้า-ข้าไทย” คำคุณีในศิลาจารึกหลักที่ 1 มีผู้ตีความว่าหมายถึงประชาชนและบริวารของลูกเจ้าลูกขุน แต่การไม่รู้นัยที่แท้จริงของมันทำให้เราขาดคำอธิบายสังคมไทยที่เป็นพื้นฐานรองรับสังคมศักดินาไปมากพอควร คำว่า “ข้า-ไทย” แสดงอย่างชัดเจนถึงสภาพความเป็นอยู่ของการรวมกลุ่มคนไทยที่อยู่อาศัยในพื้นที่ราบเชิงเขา หรือจะเรียกว่าหุบเขาก็ไม่ผิด การทำนาจึงเป็นการทำนาทั้งนาดอนและนาหลุ่ม (หาย-นา) คำว่า “พ่อหายแม่เนา” เป็นการแสดงถึงความเชื่อมโยงของการทำนาทั้งนาหลุ่มและนาดอน เขตที่อาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่จึงแบ่งออกเป็นสองส่วน คือที่ดอนกับที่หลุ่ม สังคมไทยเรียกคนที่อยู่บนที่ดอนว่า “ข้า” (ขา, ข้า, ข้า) ซึ่งดูจากสุภาวศิตจะเห็นว่ามิมีผลผลิตทางเกษตรและวัฒนธรรมด้อยกว่าพวกที่อยู่บนที่หลุ่ม ส่วนคนที่อยู่บนที่หลุ่มเรียกตัวเองว่า “ไทย” (ไท, ไต) ดังนั้น ความหมายของไทยจึงไม่ได้แปลว่า “อิสระ” หรือ “ใหญ่” อย่างที่เข้าใจกันมานาน แต่ถ้าจะแปลกันจริงๆ ไทยหมายความว่า “คนที่อยู่บนพื้นที่ราบ(หลุ่ม)” ซึ่งเมื่อเกิดวัฒนธรรมความเจริญของข้าวนาดำแล้ว ความหมายของไทยจึงแฝงความหมายในภายหลังได้ว่า “ผู้เจริญ” ส่วนคำว่าข้าก็ไม่ใช่ว่ามีความหมายที่เกี่ยวกับ “ไม่มีอิสระ” ตั้งแต่แรก มาภายหลังจึงค่อยใช้เรียกผู้ที่อยู่ในฐานะด้อยหรือด้อยต่ำไปแต่เดิมจริงๆ แล้ว “ข้า-ไทย” เป็นกลุ่มที่อยู่ด้วยกัน ความต่างชั้นมาเกิดขึ้นในภายหลัง ยิ่งเมื่อรับภาษาบาลีสันสกฤตเข้ามาแล้ว คำว่า “ข้า” ก็ถูกเอาไปรวมกับคำว่า “ทาส” เกิดภาษาพันธุ์ทาง “ข้าทาส” ขึ้นมา กลายเป็นคำที่ใช้เรียกคนที่อยู่ในฐานะต่ำสุดของสังคมจนถึงขั้นไม่มีอิสรภาพ ส่วนพวกไทหมายถึงกลุ่มคนที่มีฐานะดีกว่าเพราะไม่ได้เป็นข้าทาส อยู่ไปนานๆ จึงหมายถึงพวกอิสระ พวกใหญ่ (กว่าพวกข้า)

- เส็ดหายเบื้องดินนา (ไหล่เขา) เส็ดนาเบื้องดินโล่ง (ทุ่ง, ที่ราบ)
 - ข้าม้วยหาย ไทยม้วยนา (พวกข้ายุงตอนหน้าหาย พวกไทยยุงตอนหน้านา)
 - ข้ากินข้าวหน้าหาย ไทยกินข้าวหน้าฝ่าย (ข้ากินข้าวที่หน้าดอน ไทยกินข้าวที่หน้าหลุ่ม)
 - ว่างหายเก่าตายตก ว่างหายหลงตายซาก
- (ต้องทำหายปีละ 2 ครั้ง ถึงจะไม่อดตายซาก)

- เส็ดหายเต็มตาบต่อเส็ดนาห้วหนึ่ง
(ทำหายเต็มทีก็ไม่ได้ผลมากเท่ากับทำนาทีเดียว)
(Hà Văn Nam, 1978, pp. 17-18)

ส่วนคำว่า “ไพร่-ฟ้า” ทำให้ผู้เขียนนึกถึงคำว่า “ไพร่ราบ” ขึ้นมา นำเป็นไปไดใหม่ว่า พวกบรรดาคนไทยที่อยู่บนพื้นที่ราบทำนาทำไร่ ซึ่งต้องอาศัยการขยายตัวของเมือง พวกนี้จะผูกพันกับเมืองและจงรักภักดีต่อเมืองมากกว่าพวกที่อยู่บนที่สูง พวกนี้เองคือพวกไพร่ ซึ่งถือว่าเป็น “คน” หรือ “กำลัง” ของเมือง ส่วนพวกที่สูง หรือข้า กลายเป็นพวกฟ้า แต่โดยฐานะทางภาษาการก็เป็นพวกไพร่เช่นเดียวกัน ไพร่จึงมีสองชนิดในตอนแรก คือ “ไพร่ราบ” กับ “ไพร่ฟ้า” คำว่า “ไพร่ฟ้าชาวไทย” เป็นคำรวมใช้เรียกคนที่อยู่ภายใต้การปกครองของเมืองซึ่งต้องเสียส่วยสาอากรทั้งหมด จะเห็นว่าลักษณะ “การแบ่งแยกแนวทางสองด้าน” ของสังคมไทยเป็นมาแต่โบราณ สืบเนื่องมาจากรากฐานของสังคมเกษตร ทำให้สังคมชนบทไทยมีแนวโน้มตามวัฒนธรรมเมืองได้ง่าย ฐานะของสตรีตกต่ำไม่ทัดเทียมกับชาย ทั้งที่นางยังพอมีความเป็นอิสระและมีบทบาทในครอบครัวมากกว่าสตรีในรั้วในวังก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมของเมืองเหมือนกัน ในที่สุดการทำงานหนักของสตรีชนบทกลับไม่ได้รับการยกย่อง กลายเป็นว่าทำงานเพื่อรับใช้สามีและครอบครัว และหากนางมีความบกพร่องในหน้าที่นี้ก็จะถูกประณาม ถูกตำว่าหรือถูกสามีโบยตี สังคมจึงเริ่มไม่ให้ความสำคัญธรรมกับผู้หญิงมากขึ้นเรื่อยๆ

ฐานะของสตรียิ่งตกต่ำลงเมื่อสังคมไทยรับลัทธิฮินดูและศาสนาพุทธเข้ามา ลัทธิฮินดูให้ความสำคัญกับการมีบุตร การไม่มีบุตรเป็นบาปชนิดหนึ่ง ศาสนาพุทธเองมีแนวทางที่กีดกันสตรีให้อยู่ในฐานะที่ตกต่ำ เช่น ผู้หญิงได้แต่บวชชีบวชพระไม่ได้ เมื่อเป็นชีต้องรับใช้วัดและพระสงฆ์ไม่ต่างจากข้าวัด ผู้หญิงจึงเป็นเพศที่ไม่สามารถทำให้พ่อแม่เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ได้ ในแง่ของศาสนาพุทธผู้หญิงคือผู้ไม่สามารถเรียนรู้พระธรรมชั้นสูงได้ ผู้หญิงเป็นเกาะแก่งแห่งการบุญ และเป็นตัวเร่งกิเลสราคะของผู้ชาย ตลอดเวลาของประวัติศาสตร์ยุคศักดินาไทย ผู้หญิง

แทบจะไม่ได้พัฒนาสติปัญญาของตน ทั้งที่เรื่องสติปัญญาความฉลาดเฉลียวมิได้ทั้งในผู้หญิงและผู้ชาย ในแง่ของศาสนาพุทธแล้ว เรื่องของสติปัญญาเป็นเรื่องของผู้ชาย ดังที่เราจะเห็นได้จากข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 54 ว่า :

“พระพุทธรูปลักษณะคือพระธรรมกายนี้ อันโยคาวจรกุลบุตรผู้มีมณเฑาะ
อันกล้า เมื่อปรารภนาซึ่งภาวะแห่งตนเป็นสัพพัญญูพุทธเจ้าพึงระลึก
เนื่องๆ (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

(สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3, หน้า 102)

สตรีในแง่การเมือง

นันทิยา สว่างวุฒิชธรรม อ่าง คอวริช เวลส์ โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของ
รัฐกับผู้หญิงไว้ว่า :

“รัฐไม่คำนึงถึงการดึงเอาผลประโยชน์จากการเกณฑ์แรงงานไพร่หญิง
เพียงแต่แบ่งแยกไว้เป็นสังกัด...และได้ตระหนักว่าแรงงานของไพร่หญิง
ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่ให้ประโยชน์ทางอ้อม คือเป็นแรงงานสำคัญใน
การทำมาหากิน ตลอดจนการทำไร่ไถนาในระหว่างที่ชายถูกเกณฑ์
แรงงานทำราชการ ภรรยา ญาติ พ่อแม่ มักเป็นผู้รับภาระส่งเสียไพร่
ชณะไปทำงานให้แก่รัฐ”

(นันทิยา สว่างวุฒิชธรรม, 2525, หน้า 12)

นี่ก็แสดงให้เห็นว่าในทางการเมืองผู้หญิงเป็นฝ่ายที่ถูกรัฐควบคุมในด้านแรงงานน้อยกว่าผู้ชาย ผู้หญิงชนบทจึงเป็นอิสระ แต่ก็ทำให้ผู้หญิงมีภาระเพิ่มขึ้นในครอบครัว การเกณฑ์แรงงานของไพร่ชายทำให้คนจำนวนหนึ่งเข้าใจว่าผู้ชายกลายเป็นคนที่เกี่ยวข้องหลังจากถูกเกณฑ์แรงงานกลับบ้าน แต่ถ้าเราลองพิจารณาในส่วนอำนาจของรัฐที่ยื่นเข้ามาในหมู่บ้าน เราก็จะเห็นชัดว่า บรรดา “ไพร่ฟ้าข้าไทย” ทั้งหลาย ต้องถูกเก็บส่วยสาอากรและภาษีอย่างหนัก จนทำให้คนต้องหาเงินทองเพิ่ม เพื่อจูดประสงค์ในการเสียภาษีอากรนี้เอง ผู้ชายคงไม่ได้ยู่หนึ่งในฤดูที่ไม่ได้ทำนาหรือไม่ได้ถูก

เกณฑ์แรงงาน ผู้ชายจะเดินทางไปค้าขาย ถ้าไปนานก็ต้องเดินทางรอนแรม กว่าจะกลับมานับเป็นเดือน น่าจะเป็นด้วยเหตุนี้ที่ผู้ชายจะใช้เวลาพักผ่อนหาความบันเทิง ก่อนที่จะเริ่มต้นทำงานหนักอีกครั้งหนึ่ง แม้กระนั้น ผู้ชายถือคติว่าผู้หญิงต้องคอยดูแลสามีและคอยรับใช้ทุกอย่าง สภาพของครอบครัวไทยในหมู่บ้านซีให้เห็นว่าเมืองเอาเปรียบบ้านค่อนข้างมาก ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับเมืองจึงเป็นแบบ “รักลึก แต่เกลียดกลัว”

- เก้าเมืองของคนอื่น
ไม่เท่าเมืองของเราเอง	- มีข้าววนบ “อันญา”
มีปลานบหัวเจ้า
- รักบ้าน แพงเมือง
(รักบ้าน สร้างเมือง)
รักพล แพงไพร
(รักชาวบ้าน ต้องเอามาเป็นไพร)	- ทำนาเจ้า หมดข้าววนบ้าน
- ทำสวนทำนบกั้นน้ำ
ทำสวนทำนบกั้นไพร
- อยู่เมืองของท้าว อยู่บ้านของกวาง
(บ้านเมืองไม่ใช่ของประชาชน)
เสร็จงานของกวางแล้ว
ถึงทำงานของตัวได้	- ที่ตำไม้ของมิดไม้ขาว
เมืองอยู่ดีธรรมเพราะมีท้าว
- ภูเข้ามาที่หน้าต่าง
ท้าวเข้ามาในบ้าน
- สร้างบ้านท้าว ชาวบ้านหมดตัว	- ท้าวกินผัก คนปลูกไม่ได้กิน
ท้าวอยู่บ้าน คนสร้างไม่ได้อยู่

(Hà Văn Nam, 1978, pp.75, 74, 71, 70, 72)

นับว่าการเอาเปรียบของรัฐเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ระบบครอบครัวของบ้านระลำลำบาก ส่งผลกระทบต่อผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงต้องทำงานมากขึ้น ภายหลังก็กลายเป็นความคาดหวังของผู้ชายที่จะให้ผู้หญิงทำทุกอย่างในครัวเรือน ในขณะเดียวกันผู้หญิงออกไปที่ทุ่ง ที่ดอน ที่คลองหนองน้ำ และตลาดเพื่อทำมาหากิน หาเงินมาจ่ายภาษีอากร เป็นค่าใช้จ่ายในบ้าน รวมทั้งดูแลลูกและคนในครอบครัวร่วมกับสามี หรือเป็นผู้นำยามที่สามีไปค้าวัวต่าง ไม่ก็ถูกเกณฑ์แรงงานไปรับใช้ท้าวเมืองและกวางบ้าน รวมทั้งทำสงคราม

เนื่องจากภาระทางเศรษฐกิจของครอบครัวและฐานะที่ต่ำต้อยทางสังคมของผู้หญิงในสังคมไทย ทำให้ผู้หญิงไม่มีโอกาสแสดงความสามารถทางการเมืองเอาเลย ระบบขุนนางไทยซึ่งถูกเรียกมาแต่เดิมว่า“อัญญา”กลายเป็นระบบการบริหารที่สร้างกลุ่มบุรุษผู้ได้ฝึกฝนทางการเมืองและเรียนรู้ด้านการรบ เรื่องการเมืองจึงแทบไม่เกี่ยวกับผู้หญิงชนบท แต่ผู้หญิงที่อยู่ในรั้วในวังมีโอกาสที่จะสร้างบทบาททางการเมืองได้ ตัวอย่างที่เด่นคือ เจ้าแม่ศรีสุตาจันทร์ นอกจากนี้ภายในราชสำนัก บรรดาสตรีชั้นสูงเป็นฝ่ายบริหารราชสำนักฝ่ายใน โดยมีไพร่หญิงจำนวนมากที่ถูกเกณฑ์เข้ามาทำงานทั้งในด้านการเรือนและด้านการป้องกันดูแลเขตหวงห้ามของราชสำนักฝ่ายใน (พวกโซลน) หญิงชั้นสูงหรือหญิงธรรมดาบางคนได้รับบทบาทเป็นผู้เก็บอากรตลาด (กำหนดตลาด) ภายในเขตเมืองหลวงและเขตใกล้เคียง ซึ่งเป็นส่วนแบ่งภาษีอากรของราชสำนักฝ่ายใน แต่การเก็บอากรตลาดนี้เป็นการเก็บภาษีโดยทั่วไปทั้งบ้านและเมือง ผู้หญิงจึงมีบทบาทเฉพาะบางส่วนเท่านั้น และหญิงที่จะมีโอกาสได้รับหน้าที่ด้านการจัดเก็บอากรนี้จะต้องรู้จักเกี่ยวข้องกับเจ้าขุนมูลนาย

“ตำแหน่งกำหนดตลาดนี้มิใช่มีแต่ที่กรุงเทพฯ และนนทบุรีเท่านั้น แต่มีอยู่ ‘ทุกบ้านทุกเมือง’ มีหน้าที่เก็บภาษีภายในตลาด ซึ่งมีการเก็บขยับย่นมาก อย่างแม่ค้าหาบเร่ กระเดียดเร่ ซึ่งมีทุนน้อยมาก พวกนี้จะถูกเก็บเป็นรายวัน วันละ 10-15 เบี้ย แผลงลอยเก็บวันละ 20 เบี้ย ที่เก็บเป็นรายเดือนก็มี...เดือนละ...1 เฟื้อง เก็บเป็นรายปีก็มี...เสียปีละ 4-6 บาท เป็นต้น ...ผู้หญิงที่ได้ตำแหน่งกำหนดตลาดนั้นมิใช่จะเป็นใครก็ได้ แต่ต้องมีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าขุนมูลนาย...เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับชาวจีน...ซึ่งได้มาจากการประมูลด้วย”

(อุษณีย์ พรหมสุวรรณ, 2545, หน้า 13-14)

อย่างไรก็ตาม นี่คือโอกาสเล็กๆ น้อยๆ ด้านการเมืองของสตรีในวัง หรือสตรีที่มีความใกล้ชิดกับวัง กับเมือง และกับกลุ่มที่มีอิทธิพลทางการค้าเท่านั้น ผู้หญิงที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองหรือการรบโดยตรงนั้นมีน้อยมาก นอกจากจะเป็นการช่วยสามียื่นเคียงเรียงรบเท่านั้น ดังเช่นวีรสตรีของไทยทั้งหลายในประวัติศาสตร์ แต่อาจกล่าวได้ว่าเรื่องนี้เป็นลักษณะสากลของสตรีอันเกี่ยวข้องกับขบวนการอบรมเลี้ยงดูผู้หญิงของสังคม ประวัติศาสตร์ของผู้หญิงที่ถูกผู้ชายแย่งอำนาจการนำในครอบครัวไป รวมทั้งการกดฐานะทางเพศของผู้หญิงลงให้เป็นเพียง "ผู้รับใช้" ของสามีและครอบครัวเป็นหลัก ในทางสรีระผู้หญิงไม่อาจไปแย่งชิงอำนาจของชายได้ในทางการเมือง ผู้หญิงจึงถูกหล่อหลอมให้ถนัดในการใช้อุบายเพื่อเข้าไปควบคุมอำนาจเบื้องหลัง ผู้หญิงแทบจะไม่ได้รับการส่งเสริมทางการศึกษาหรือการเรียนรู้ทางการเมือง ความรู้ของผู้หญิงถูกจำกัดวงอยู่ภายในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว จนได้รับการยกย่องอย่างเพราะฝรั่งว่า "แม่ศรีเรือน" ซึ่งก็คงจะตรงกับที่พวกผู้ชายชาวตะวันตกยุคอุตสาหกรรมเรียกภรรยาของพวกเขาในทำนองเดียวกันว่า "เทพีธิดาประจำบ้าน" (Angels of the Home) (Linda McDowell, 1999, pp. 75-76)

อีกด้านหนึ่งของการเมือง คือฐานะของผู้หญิงด้านกฎหมาย ในส่วนนี้เราจะมาลองศึกษาและวิเคราะห์สภาพของสตรีไทยในประวัติศาสตร์ยุคที่กฎหมายไทยพัฒนาในราชอาณาจักรอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งผู้หญิงกลายเป็นสมบัติที่ชายได้ของผู้ชาย ถูกนำไปเป็นทาสและถูกทอดทิ้งความจริงดูแล้วเหมือนเป็นความโหดร้ายของสังคมผู้ชายเป็นใหญ่ แต่หากคิดเหมือนกันว่า การเอาลูกเอาเมียไปขายนั้นอาจเป็นการล้มละลายของผู้ชายในชนบท สาเหตุก็อาจมีหลายอย่าง สิ่งที่น่าสนใจสำหรับผู้เขียนคือการที่รัฐชุดริคภาชีอารกจากประชาชน จึงทำให้ประเพณีสังคมชนบทถูกทำลาย ไม่เพียงแต่ผู้หญิงถูกขายเท่านั้น ผู้ชายก็ขายตัวเองลงเป็นทาสด้วยเพราะการล้มละลายของครอบครัวระบบขุนนางที่ขยายใหญ่โตขึ้นทำให้ความต้องการแรงงานภายในครัวเรือนของขุนนางมีมากขึ้นตามลำดับ จนการใช้แรงงานเลิกไพร่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ

อาจกล่าวได้ว่า สตรีต้องลำบากยิ่งขึ้นเมื่อเมืองขยายอำนาจเป็นราชอาณาจักรและระบบขุนนางใหญ่โตซับซ้อนขึ้น

สตรีไทยในกฎหมายตราสามดวง

เมื่อเปรียบเทียบหลายภูมิภาคในสังคมไทย คือ ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคกลาง โดยดูด้านกฎหมายเก่าแก่แล้ว จะเห็นว่าฐานะของสตรีในภาคกลางนั้นต่ำกว่าฐานะของสตรีในภาคอื่น ๆ (นฤมิตร สอดสุข, 2543, หน้า 174-176) *กฎหมายตราสามดวง* รับรองให้ชายมีเมียได้หลายคนโดยแบ่งประเภทของเมียต่าง ๆ ทั้งเมียของชาวบ้านและเมียของขุนนาง เมื่อพิจารณาแล้ว ฐานะของสตรีที่เป็นเมียก็คือ “ทาส” ดี ๆ นื่อง

“กฎหมายลักษณะผัวเมียของ*กฎหมายตราสามดวง*ยังให้สิทธิแก่สามีในตัวภรรยาเป็นอย่างมาก...อีกทั้งสามีอาจขายเมียตนเป็นทาสสินไถ่เพื่อใช้หนี้ได้ (ลักษณะทาส 31 และ 37) อีกทั้งสามียังสามารถลงโทษตีโดยภรรยาได้โดยไม่ผิดกฎหมาย หากภรรยามีความผิด (ผัวเมีย 60) และหากเมียหนีกลับไปอยู่กับบิดามารดาหรือญาติพี่น้องเกินกว่าหนึ่งเดือน พ่อแม่พี่น้องก็จะต้องถูกปรับไหม ถ้าหากหญิง...ละทิ้งสามีไปแต่งงานกับชายอื่น ทั้งเมียและผัวใหม่จะต้องถูกลงโทษปรับไหม (ผัวเมีย 22) และหากหญิงหนีตามชายไปก็จะอ้างสิทธิใดๆ ทางกฎหมายไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นเพียงนางบำเรอ (ผัวเมีย 126)”

(นฤมิตร สอดสุข, 2543, หน้า 181)

ข้อความข้างบนคือหลักฐานเบื้องต้นที่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงไม่ได้รับความยุติธรรมในทางกฎหมายเลย และถูกกดให้ดูต่างไปอย่างมากจากกฎหมายประเพณี (ฮีดคลอง) และธรรมเนียมเก่าแก่ของหมู่บ้านอันเป็นวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยสมัยบ้านเมือง ซึ่งแม้จะมีลักษณะการแบ่งแยก

ระหว่างคนในสังคม แต่ฐานะของผู้หญิงยังไม่ถึงกับตกต่ำดังที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง น่าจะมีคำถามว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

มีงานศึกษาว่าด้วยสถานภาพทางกฎหมายของสตรีไทยในประวัติศาสตร์ เช่น วิทยานิพนธ์ปริญญาโทเรื่อง สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ของลำพรพรรณ น่วมบุญลือ งานชิ้นนี้ทำให้เราเห็นภาพของลักษณะกฎหมายตราสามดวงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น กฎหมายตราสามดวงของไทยเป็นกฎหมายที่มีประวัติศาสตร์พัฒนาการเริ่มแรกมาจากคัมภีร์ “ธรรมศาสตร์” ของมอญ โดยสืบทอดจากตำนานกฎหมายของอินเดีย คือ “มนูธรรมศาสตร์” ดังนั้น รากฐานกฎหมายของไทยจึงตั้งขึ้นในกรอบอิทธิพลทางวัฒนธรรมของพวกมอญซึ่งเน้นความศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนายิ่งกว่าลัทธิพราหมณ์และฮินดู อย่างไรก็ตาม ฐานะของสตรีก็ไม่ได้มีความทัดเทียมเสมอด้วยบุรุษตามหลักความเสมอภาคของมนุษย์ในพุทธศาสนา ตรงกันข้ามสตรีในวัฒนธรรมพุทธศาสนาลับถูกแจกแจงให้เป็นสตรีที่อ่อนแอ 10 จำพวก ซึ่งล้วนแล้วแต่อยู่ภายใต้การปกครองของผู้อื่น เมื่อไปเป็นเมียก็ต้องอยู่ภายใต้ความเป็นเมีย 10 ประเภท ในทัศนะของพระไตรปิฎก ในสิบประเภทนี้มีฐานะของเมียโดยรวม 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. อยู่ด้วยความเต็มใจ
 2. อยู่ด้วยความจำยอมเพราะเกรงใจญาติหรือหวังผลประโยชน์
 3. อยู่อย่างด้อยกว่าและถูกกดขี่ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย
- ในสามประเภทที่ผู้เขียนย่อลงมานี้ ประเภทที่สามคือผู้หญิงที่เป็นเมียส่วนใหญ่ของผู้ชาย เพราะเป็นเมีย 5 ประเภทในจำนวนทั้งหมด 10 ประเภท กล่าวคือ
1. ภรรยาสินไถ่ (ตกเป็นทาสของสามี)
 2. ภรรยาที่เป็นทั้งคนใช้เป็นทั้งภรรยา
 3. ภรรยาที่เป็นทั้งลูกจ้างเป็นทั้งภรรยา

4. กรรยาเซलय

5. กรรยาชั่วคราว

(ลำพวรรณ น่วมบุญลือ, 2519, หน้า 15)

ผู้หญิงจึงอยู่ในฐานะที่ไม่เพียงต่ำต้อยในทางสังคม แต่ยังต้องอยู่อย่างเสี่ยงในชีวิตสมรสของตน ไม่ว่าจะเป็นผู้ดีมีเงินอย่างไรก็ล้วนต้องเสี่ยงทั้งสิ้น นับตั้งแต่เสี่ยงถูกหลอก ถูกซื้อ ถูกข่มขืน ถูกกลั่นแกล้ง ถูกทอดทิ้ง ถูกใช้เป็นวัวควายและเป็นทาส ในที่สุดกลายเป็นวัฒนธรรมของผู้ชายในสังคมไทยซึ่งนิยมมีเมียมาก ไม่รู้สึกต้องรับผิดชอบต่อครอบครัว การมีเมียมากกลายเป็นเรื่องแสดงอำนาจวาสนาบารมีของผู้ชายในระบบการเมืองและสังคมในระบบสังคมศักดินาความรับผิดชอบต่อเมียนางจะอยู่ที่การให้ความเมตตาปรานี การอุปถัมภ์เลี้ยงดู และคุ้มครองเหมือนหนึ่ง “ฉัตรแก้วอันกันเกศงามหน้างามเนตรทุกเวลา” (เทศน์มหาชาติ อ้างจาก ลำพวรรณ น่วมบุญลือ, 2519, หน้า 15) แต่จะ “งามหน้างามเนตรทุกเวลา” ไปตลอดจริงหรือไม่ คือปัญหาสำหรับผู้หญิง

ที่จริงแล้วศาสนาพุทธในวัฒนธรรมไทยมีแนวทางของอุดมการณ์อันรับมาจากศาสนาพราหมณ์ฮินดูไม่น้อย โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับฐานะของสตรีนั้นแทบจะไม่แตกต่างกันมากนัก บุรุษคือเพศที่ได้รับการยกย่องสูงกว่าสตรีและมีความสำคัญทางการเมืองและสังคมยิ่งกว่าสตรี ในการทำทานของบุรุษ ทานที่ยิ่งใหญ่ของบุรุษคือการบริจาคลูกเมียแก่ผู้อื่น (ดังเช่น พระเวสสันดร) หรือแก้วัดซึ่งเป็นนาบุญของกษัตริย์ ท้าวพญา หรือเจ้า ดังจะเห็นได้จากการบริจาคที่ยิ่งใหญ่ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 76 จารึกวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เห็นว่า การทำบุญของท้าวพญาแต่ละครั้งจะต้องบริจาคลูกเมียของตนเอง ข้าทาสบริวารคนในสังกัด และลูกเมียของข้าทาสบริวารคนในสังกัดด้วย บางครั้งรวมเป็นจำนวนมากกว่า 300 ถึง 400 คน ดังเช่น

"พญาหลวงเจ้าหยาดน้ำ ทานทั้งลูกเมีย ข้าคน ลูกขุนชาวนา คนอยู่
กับชู (ทุก) หมู่ ไว้เป็นข้ากับวัดเชียงมั่น ชูคนชูแห่งหมื่นหัวเสื่ออุ้นเรือน
เมีย 2 ลูกหนึ่งชาย ข้า 20 ชาย 9 หญิง 11 คะแก้วน้อย พ่อสุด เมียหนึ่ง
ลูกหนึ่งชาย ปู๊จัว เมียหนึ่ง ลูกหลานหนึ่งชาย แม่ฉาย ลูกหนึ่งผู้ชาย พ่อ
โตว เมียหนึ่ง ลูกหนึ่งชาย ชุ่มล่ำหมื่นแก้ว เป็นนายหนึ่งเรือน 6 ครั้ว
22 คน ชาย 8 หญิง 14 ลูกน้อย 4 ชายหนึ่ง หญิง 3 ชุมพันขวาท้าวน้อย
มี 3 เรือน 4 ครั้ว 22 คน ชาย 8 หญิง 4 ลูกน้อย 3 หญิง ชุมญาวิเชียรแม่
สา, มี 2 เรือน 1 ครั้ว 12 คน ชาย 4 หญิง 8 ลูกน้อยหนึ่งหญิง ชุมแก้ว
น้อยหนองหอม มี 3 เรือน หนึ่งครั้ว 12 คน ชาย 4 หญิง 8 ลาวนาหอ
เลียบเป็นนายมี 4 เรือน 3 ครั้ว 21 คน ชาย 6 หญิง 15 ลูกน้อย 6 ชาย 3
หญิง 3 ชุมจำเด็กชายเป็นนายมี 6 เรือน 2 ครั้ว 38 คน ชาย 11 หญิง 27
ลูกน้อย 8 ชาย 5 หญิง 3 ชุมต่างใจบ้านบ่อเป็นนายมี 7 เรือน หนึ่งครั้ว
24 คน ชาย 9 หญิง 15 ลูกน้อย 12 ชาย 5 หญิง 7 ..." (ข้อความในวงเล็บ
เป็นของผู้เขียน)

(ข้อความยังยาวออกไปอีกมาก)

(สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3, หน้า 215)

อาจมองได้ว่า การบริจาคผู้คนไปเป็นเลกวัดหรือข้าวัดเป็นการทำบุญด้วย
ความศรัทธา แต่ถ้ามองในแง่เศรษฐกิจแล้ว การบริจาคคนไปให้วัดคือการลด
ภาระการเลี้ยงดูผู้คนในครัวเรือน ซึ่งเมื่อมีมากเข้าเพราะคนหนึ่งมิได้หลายเรือน
หลายครั้ว ก็กลายเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจของตัวเจ้าเรือน จึงน่าจะเป็นทางระบาย
ความรับผิดชอบออกไป ช้ำยังได้บุญกุศลตามความเชื่อด้วย การทำบุญด้วยการ
บริจาคคนเข้าวัดเช่นนี้ ยิ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการขยายตัวของประชากรมาก
ขึ้น การมีเมียมากจึงเป็นผลที่ตามมา โดยไม่ค่อยคำนึงถึงว่าจะอยู่กินเลี้ยงดูกันไปจน
แก่เฒ่าอย่างสังคมหมู่บ้านแต่ดั้งเดิม

กฎหมายตราสามดวงมีพัฒนาการมาจากธรรมเนียมกฎหมายของพวกมอญซึ่งเขียนเป็นภาษาบาลี อันแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาพุทธอย่างมากโดยเฉพาะจากพระไตรปิฎกซึ่งจะถูกยึดเป็นหลักการในทางธรรมเพื่อใช้สั่งสอนประชาชนรวมทั้งพระสงฆ์ทั้งหลายมิให้กระทำความผิด ให้ยึดหนทางที่ถูกต้อง หลักการนี้เองคือหลักธรรมของกฎหมายซึ่งฝ่ายผู้ปกครองใช้ควบคุมการวินิจฉัยทางกฎหมายอีกทีหนึ่ง กฎหมายที่ว่า เป็นประวัติศาสตร์และเป็นธรรมเนียม (โบราณราชพิธี) หรือเรียกว่า กฎหมายพระอัยการ อันบัญญัติเป็นบรรทัดฐานโดยบูรพกษัตริย์สืบกันมา (ดู กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 3-4) กฎหมายนี้วางอยู่บนรากฐานเก่าแก่ของกฎหมายมอญตาม คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ คัมภีร์อินทภาษอ้างอิงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เพื่อกำหนดเป็นพระธรรมนูน ส่วนกฎมณเฑียรบาลและอื่น ๆ เข้าใจว่าเป็นกฎหมายตามขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยโดยหลัก คลองธรรม คลองยุติธรรม และธรรมเนียมหลักปฏิบัติที่เคยมีมาของพระมหากษัตริย์ (โบราณราชพิธี) กฎหมายตราสามดวงจึงเป็นการผสมระหว่างหลักของพวกมอญกับหลักของไทย โดยมีพุทธศาสนาเป็นอุดมคติสูงสุด เราเห็นอยุธยาเป็นราชอาณาจักรที่ไม่ใช่เมือง บรรดาเมืองของท้าวพญาเจ้าขุนทั้งหลายกลายเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา กษัตริย์ภาพของอยุธยามีอำนาจเป็นล้นพ้น ครอบด้วยเมืองบริวารและเมืองขึ้น (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 70) กฎหมายตราสามดวงจึงสะท้อนการจัดการด้านการเมืองและสังคมที่มีอำนาจอย่างเห็นได้ชัด ในการจัดการนี้ หลักของพุทธศาสนายกย่อง “บุรุษ” เป็นสำคัญ

- สุจริตธรรมอันเป็นของแห่งสัปปะรุช
- ธรรมอันมิได้สอาดมิได้เป็นของแห่งสัปปะรุช
- บุคคลผู้ใดแม้แป้นหาบุรุษอันอุดมถึงที่บรมกระษัตริ์ กอปรด้วยพระฤทธิศักดิ์คนภาพ แลวรรคโชนพล มีพระสันดานอันกอปรด้วยศรัทธาเลื่อมใสในบวรพุทธศาสนา ให้กระทำซึ่งพระสติปถองแปนด่องแฉวมติดกันไป

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 49, 50, 59)

“บุรุษ” ก็คือ ผู้เป็นหลักของสัมมาทิฐิ เป็นผู้ต้องทรงธรรมทางกฎหมาย และ “มหาบุรุษ” คือ ผู้ที่จะต้องทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุนี้ ต่อไปจะพิจารณา *กฎหมายตราสามดวง* ที่เกี่ยวกับผู้หญิงโดยลำดับแผนกของกฎหมาย ทั้งนี้เพื่อหาความหมายเกี่ยวกับผู้หญิงในกฎหมายที่สะท้อนสภาพทางประวัติศาสตร์ของผู้หญิงไทยอย่างชัดเจน

1. กฎมณเฑียรบาล

กฎมณเฑียรบาลสะท้อนการจัดการภายในพระราชฐานของพระมหากษัตริย์ การควบคุมสตรีมิให้เกิดปัญหาด้านการเมืองและสังคมในราชอาณาจักรของพระมหากษัตริย์เป็นภาพที่เห็นได้ชัดในกฎมณเฑียรบาล ภาพของผู้หญิงสามัญชนปรากฏอยู่ในหลายสถานะ คือ

- ทหารพ่อเรือนหญิง (มีทั้งชาย-หญิง)
- พนักงานสนมชายชวา (โขน)
- ชาวสนมตำรวจใน (โขน)
- ชาววังตำรวจใน (โขน)
- สาวใช้ฝ่ายใน (สาวใช้ในวัง)
- ชาวกำนัล (นางกำนัล) (หญิงชาววัง)
- ชแม่ (นางสนม) (ผู้ดูแลราชโอรส-ธิดา)
- ทาสไทย – ชาวสจิง (ข้าของพวกลูกเธอหลานเธอ)

(*กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 69, 77, 82, 119, 120, 121, 125*)

สตรีเหล่านี้ใช้แรงงาน บางหมู่ทำหน้าที่คล้ายทหารตำรวจอยู่ในวัง ทำงานหนักราวกับผู้ชาย ที่น่าสนใจคือสตรีเหล่านี้ถูกควบคุมให้ผูกติดอยู่กับวังจนขาดการติดต่อกับโลกภายนอก ถูกลงโทษหนักเมื่อทำความผิด และถูกปิดกั้นเสรีภาพทางเพศ การพิจารณาลงโทษผู้หญิงก็รุนแรงกว่าผู้ชายในหลายกรณี

“อนึ่ง ชายหญิงเจรจาด้วยกันในวัง ยอมทำชู้กันไซ้ ให้ตีด้วยไม้หวาย 20 ที ถ้าผู้ชายชาววัง ให้ตีด้วยลวดหนัง 50 ที ถ้าผู้หญิงชาววังให้ฆ่าเสีย”

“อนึ่ง ข้าฝ่ายในคบผู้ชายหมื่นนอก ใช้หนังสือกพยโคลงไปมาโทษถึงตาย”

“อนึ่ง สนมกำนัลคบผู้หญิงหนึ่งกันทำดูชายเป็นชู้เมียกัน ให้ลงโทษด้วยลวดหนัง 50 ที คักคอประจานรอบพระราชวัง”

“หญิงสาวใช้ทาสเฝ้าผู้ใด คลอดแท้งลูกในพระราชวัง... ท่านให้มันพลีวัง ท่าน” (ทำพิธีกรรมล้างเสนียด – ผู้เขียน)

“บิอมสวนอรุณถึงบิอมท้ายสนมเป็นหน้าที่พนักงานสนมซ้ายขวาว่ากล่าวคลกริ่ง”

“อนึ่ง ชาววังชาวสนมตำรวจในบันดาخانชั้นหมาก แลมิได้خانชั้นหมากโทษหะปาก”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 122, 123, 120, 125, 77, 82)

ส่วนผู้หญิงสูงศักดิ์ ในฐานะที่เป็นเมียก็มีหลายสถานภาพโดยมีความต่างระดับหลายชั้นตั้งแต่สูงถึงต่ำ

- พระอรรคมเหษี
- พระอรรคชายา
- แม่หยัวเจ้าเมือง
- ชแม่ขเจ้า (ชแม่ที่ยกระดับเป็นพระสนม)
- พระสนม

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 128)

นอกจากนี้ก็เป็นหญิงที่มีตระกูลสูงเข้ามารับใช้สตรีสูงศักดิ์ในวัง มีฐานะเป็นนางระบำ ออกเจ้าในวัง ออกเจ้านอกวัง และนางสนองพระโอษฐ์ หรือแม่เจ้าสนองพระ

โอรุ์ (หากเป็นสตรีสูงศักดิ์) สตรีเหล่านี้ก็ถูกจำกัดพื้นที่เช่นเดียวกัน แต่อยู่ในสภาพที่ยังดีกว่า การถูกลงโทษก็น้อยกว่า และได้รับอภิสิทธิ์ดีกว่าหญิงสามัญชน

“อนึ่ง พระราชบุตรี พระราชนัดดา พระสนมบัวนาง ซึ่งพระเจ้าอยู่หัว ภัทศยาไปแก่พระราชกุมารแลราชินิกุล ท้าวพญาพระหลวง เมืองขุนหมื่นหัวพันผู้มีบาเหนดบ้านานแลมีความชอบนั้น แม้นมีความผิดด้วยประการใดๆ โทษถึงตายก็ดี ให้เอาคดีนั้นมาบอกแก่ผู้เป็นมดเท็จรบาล ให้กราบทูลแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะมีโทษจันใดตามโทษานุโทษนั้น”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 116)

แม้กระนั้น เราเห็นได้ชัดว่าสตรีในวังไม่มีเสรีภาพในการเลือกคู่ครองเอาเลย จะคบหากับชายตามใจชอบมิได้ ต้องรอให้พระเจ้าอยู่หัวทรงประทานไปให้กับชายใด ๆ ที่ทรงมีพระราชประสงค์หรือตามพระราชอัธยาศัย แม้แต่บรรดาพระสนมของพระมหากษัตริย์ ก็อาจจะต้องกลายเป็นสมบัติของชายอื่น หากมีเป็นที่พอพระราชหฤทัยต่อไปแล้ว มีข้อน่าสังเกตว่าพระสนมจะถูกควบคุมมากที่สุด รวมทั้งพวกขแม่พระสนมและขแม่ธรรมา

“อนึ่ง ผู้ได้รับเอาพระสนมออกจากวังไซ้ ให้ตัดคอริบเรื่อน ส่วนบุตรภรรยาเอาตัวลงหญ้าช้าง ถ้าแลพระสนมหนีออกจากวังไปทางบกทางเรือก็ดี มีผู้บอกทางให้ไป จับได้ตัวผู้บอกทางมาพิจารณาเปนสัจไซ้ ให้ตัดคอริบเรื่อนผู้บอกทางนั้น ส่วนนางสนมนั้นก็ให้ฆ่าเสีย”

“อนึ่ง ขแม่พระสนมพระก้านั้นตัดช่องหักแฉงแหวกมานรั้ว โทษถึงตาย”

“อนึ่ง ขแม่ พระสนมก้านิล เฝ้าในพระราชมณฑลเชียร อย่าให้ล่วงขึ้นนั่ง ถ้าเฝ้าล่วงขึ้นนั่งให้ท้าวนางห้าม ถ้าหมีฟังให้ลงอาญา”

“อนึ่ง ผู้เป็นจำเริญโชน ท่านแต่งให้เรียกหาขแม่พระสนมเข้าเข้าใต้
เพลิง...เร่งตรวจตราขแม่พระสนมจงทุกคนอย่าให้ขาด เหตุการณ์โศกโศ
ให้ทูลแก่พระเจ้าอยู่หัว ถ้ามีกิจธุระทั้งวันบิดามารดาญาติพี่น้องป่วย
เจ็บตาย ให้พิศทูลรำเรียน ถ้ามีได้พิศทูลรำเรียนไปโดยอำเภอใจท่าน
ว่าเลมิด ให้ลงโทษ 3 สถาน สถานหนึ่งให้พันคอริบเรือน สถานหนึ่งให้
ถอดเป็นคนใช้ สถานหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนัก 50 ที”

“อนึ่ง ผู้ใดทำชั่วด้วยขแม่พระสนมให้ฆ่าผู้นั้นเสีย 3 วันจึงให้ตาย ส่วน
หญิงนั้นให้ฆ่าเสียด้วย”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 120, 121, 123, 124, 119)

ระบบพระมหากษัตริย์ซึ่งต้องควบคุมคนจำนวนมากภายในพระราชฐาน ทำให้เกิด
การระมัดระวังเรื่องความในพระราชวังรั่วไหล การคิดคดแย่งชิงอำนาจ การลอบปลง
พระชนม์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ทำให้สตรีในฐานะพระสนม ขแม่
พระสนม และนางกำนัล เป็นกลุ่มที่จะต้องพึงเล็งควบคุมให้มากที่สุด การนำเอามา
เป็นพระสนมของพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายชั้นสูงแล้วยังไม่พอที่จะทำให้เกิดความ
ปลอดภัยในทางการเมือง เนื่องจากพระสนมมีจำนวนมากและส่วนใหญ่เป็นบุคคล
นอกกลุ่มเครือญาติ

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ สตรีชั้นสูงระดับพระมเหสีหรือชายา พระ
ราชธิดา พระราชนัดดา และพระประยูรวงศ์ ไม่ค่อยเห็นมีกฎมณเฑียรบาลควบคุม
มากเช่นคนธรรมดา นี้อาจจะเป็นเพราะว่ามีความเหนียวแน่นทางสายเลือด
เดียวกันโดยไม่ปะปนกับสายเลือดอื่น ญาติพี่น้องแต่งงานกันเอง สืบสันตติวงศ์
ภายในระบบเครือญาติเท่านั้น กฎมณเฑียรบาลจึงสะท้อนภาพการเมืองซึ่งดูจาก
ฐานะของสตรีโดยเฉพาะกลุ่มพระสนมผู้มีความใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ พระ
มเหสี พระชายา พระราชธิดา พระราชนัดดา มากที่สุดแต่เป็น “คน
อื่น” และมักเป็น “คนธรรมดา” สตรีพวกนี้นอกจากจะถูกควบคุมด้วยกฎที่

เข้มงวดแล้ว พวกเขาจะไม่ได้รับการปกป้องอย่างสตรีชั้นสูง อย่างดีพวกเขาก็ไม่
ถึงตายเท่านั้นเอง

“อึ่ง เมียแห่งตน ท้าวพญาประสาธให้แก่ตน ถ้าแลษตรีนั้น
ผิดประการใด ๆ ก็ดี แต่ค่าตีให้หลาบปราบให้กลัวอย่าให้ล้มตายเสีย
รูปษตรีนั้นไป ถ้าหมีได้ทำตามโทษสามสถาน”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 116)

2. พระธรรมนุณ (พระธรรมนุญ)

เป็นส่วนของกฎหมายที่แบ่งประเภทของคดีและหน่วยงานกระทรวง
ที่รับผิดชอบในคดีความแพ่งและอาญา กฎหมายส่วนนี้สะท้อนให้เห็นว่า สตรียัง
ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายโดยเฉพาะในเรื่องครอบครัว และที่สำคัญคือการ
คุกคามทางเพศ การข่มเหงรังแกของสามีหรือการทำร้ายร่างกายสตรีโดยทั่วไป

“หากันว่าค่าสปรมาท ประการใดก็ดี แพละโลมยิกยกอล้วงแย่งเมีย
ท่านลูกสาวหลานสาวท่าน แลข่มขืนมิได้ถึงชำเรากิติ ทูบถองตบตีด้วย
ไม้ด้วยมือมิได้ถึงสาหัส...กิติ ผัวเมียหย่ากันแบ่งสิ่งของแลผัวลักของ
เมีย ๆ ลักของผัว”

“ผัวท่านเมื่อยุดนขึ้นไปหาเมียท่านถึงที่นอนทำชู้ด้วยเมียท่าน แลข่มขืน
กอดจูบเมียท่านลูกหลานท่านถึงชำเรากิติ”

“ลงเอาทรัพย์สิ่งสินสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาไว้เปนอนาประโยชน์แต่เอาตมา แล
ทำข่มขืนลูกความกิติ”

“ลักลูกเมียไพร่ฟ้าข้าคนท่าน...ทำชู้ด้วยเมียท่านฆ่าฟันกัน”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม1, หน้า 169, 170, 162-63, 163)

กฎหมายส่วนนี้เป็นการจำแนกอำนาจหน้าที่ของกระทรวงกรมอันพิจารณา คติความต่าง ๆ จึงไม่ค่อยปรากฏสภาพที่เสียเปรียบของสตรีต่อชายในทาง กฎหมายพระธรรมนูญเท่าใดนัก เพียงแต่สะท้อนให้เห็นได้บ้างว่าสตรีมักถูก รังแกทางเพศได้ง่ายจากชาย หรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากพนักงานศาลผู้พิจารณา คติความและพวกลูกขุนนายแก่ต่างได้ง่าย

3. พระไอยการพรหมศักดิ์ (พระอัยการพรหมศักดิ์ หรือพระอัยการพรหมทัณฑ์)

เป็นส่วนของกฎหมายว่าด้วยบทปรับลงทัณฑ์ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องบท ปรับลงทัณฑ์ในคดีความทะเลาะวิวาท แต่มีกรณีชายจุดคร่าลูกเมียผู้อื่น และ หญิงนอกใจหัว เมื่อเทียบโทษทัณฑ์ที่ได้รับแล้ว ปรากฏว่าหญิงไม่มีวันใดโทษของ ตนเองตามค่าสินไหม เพราะเป็นเบี้ยจำนวนมาก นางจึงต้องรับโทษด้วยการถูก ประจานอย่างน่าอับอายและไร้ศักดิ์ศรี ขัดกับชื่อของกฎหมาย พรหมทัณฑ์ หรือ ทัณฑ์อันประเสริฐ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ฐานะศักดิ์ของผู้หญิงแตกต่างจากชายเป็น อย่างยิ่ง ชายไปจุดคร่าเมียผู้อื่นแค่เสียค่าปรับสินไหมตามศักดิ์ แต่หญิงลงโทษด้วย การประจานถ้านอกใจผู้ชาย (ดู กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 214, 217)

- นุ่งร่างแห (ต้องแก้ผ้า)
- สักแก้ม (ประจานและทำให้เสียโฉม)
- โกงตะแลงแกง (โกนหัวที่ทางสี่แห่ง)
- ฉะเลวปะหน้า (ฉะลวปะที่หน้าเพื่อประจานหญิงทำชั่วชายตัว)
- ทัดดอกฉะบาแดงสองหู (ทัดดอกชบาแดงเพื่อประจานหญิงสองใจ)

4. พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน (พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน)

คือกฎหมายกำหนดฐานะของคน ซึ่งถือว่าทุกคนมีนาเป็นเครื่อง กำหนดศักดิ์ของทางการ (Official status) และโดยนัยของกฎหมาย ศักดิ์ เป็น บรรทัดฐานที่ใช้สำหรับการเทียบค่าเป็นเงินปรับสินไหม แต่ในทางสังคม ศักดิ์ กลายเป็นเครื่องวัดความต่างระดับของคนในฐานะต่าง ๆ กัน รวมทั้งในหลายกรณีมี

ผลทางกฎหมายด้วย สภาพของสตรีที่จะเห็นในนี้คือ บรรดาสตรีที่มีศักดิ์สูงคือ สตรีสูงศักดิ์ที่เป็นพระประยูรญาติ รองลงมาเป็นสตรีที่เป็นท้าวนางพระสนมซึ่งจะได้ควบคุมบังคับบัญชาผู้คนโดยเฉพาะสตรีที่ทำงานรับใช้ในราชสำนัก และต่ำลงมาก็คือสตรีที่ถูกบังคับบัญชาพวกนี้เอง พวกพิกลพิการและทำงานที่ไม่สำคัญแต่ใช้แรงมาก จะมีฐานะต่ำสุดในพระราชวัง ส่วนหญิงไพร่หรือหญิงทำนา (หญิงไพร่รานา) ทั่วไปมีศักดิ์น้อยกว่าหญิงพิกลพิการและหญิงรับใช้ในพระราชวัง สรุปก็ถือได้ว่า หญิงไพร่ธรรมดาจะมีฐานะทางสังคมต่ำที่สุด ส่วนพวกผู้หญิงในวังจะมีฐานะที่ดีกว่าแม้แต่พวกที่อยู่ล่างสุดก็ตาม คนที่มีฐานะต่ำเมื่อขึ้นโรงขึ้นศาลจะลำบาก เพราะการคิดปรับสินไหมนั้นเขาเอาศักดิ์ของผู้ชนะเป็นเกณฑ์ ระบบสังคมตำแหน่งนาดังกล่าวทำให้จำนวนฐานะของผู้หญิงมีน้อยกว่าผู้ชายมาก และในระหว่างผู้หญิงด้วยกันเองผู้อยู่ในวังไม่ได้มีฐานะเป็นไพร่ แต่เป็นชาววัง ผู้หญิงไพร่จึงเป็นพวกหญิงทำนา หรือชาวบ้านในเมืองทั่วไปที่ไม่ได้มีโอกาสเข้าวัง ดังนั้นในสมัยก่อน การเลื่อนฐานะทางสังคมของผู้หญิง ถ้าไม่ได้แต่งงานกับเจ้าสัวเศรษฐีชาวเงินฐานะร่ำรวย ก็ต้องพยายามหาทางเข้าวังให้ได้ ยิ่งถ้ามีโอกาสได้ถวายตัวเป็นพระสนมหรือนางกำนัล ฐานะจะได้เลื่อนสูงขึ้น ลักษณะทางสังคมเช่นนี้ได้สร้างค่านิยมครอบงำผู้หญิงไทยเป็นเวลานานให้นับเงินและศักดิ์ (ตำแหน่ง) เป็นสำคัญ โอกาสที่ผู้หญิงจะได้รู้หนังสือก็น้อยจึงขาดการพัฒนาทางด้านปัญญาและการมองเห็นสภาพของตนเองที่ถูกจำกัด ถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกข่มเหงรังแก รวมทั้งถูกกดให้อยู่ในฐานะที่ตกต่ำในครอบครัว การแต่งงาน อาชีพ และความสัมพันธ์กับผู้คนในสังคม (ดู *กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1*, หน้า 219-277)

5. พระโอยการบานแผนก (พระอัยการบานแผนก)

คือกฎหมายที่มีศัพท์อ้างอิง คณิวิภาค อันหมายถึงการจัดการของผู้ปกครองเกี่ยวกับคนในทะเบียนสังกัดทั้งฝ่ายพลเรือนและทหาร รวมทั้งคดีความที่เกิดขึ้นในนี้ด้วย กฎหมายดังกล่าวมีเรื่องที่น่าสนใจมากเกี่ยวกับผู้หญิง นั่นคือผู้หญิงถูกขึ้นทะเบียนสังกัดเป็นทหารเช่นเดียวกับชาย เรียกว่าหญิงทหาร แต่ง

มีจำนวนไม่มากเท่ากับผู้ชาย ที่สำคัญมีบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิในการเลี้ยงดูบุตรของหญิงชายที่เป็นทหารแต่งงานกัน หรือหญิงชายทหารแต่งงานกับพลเรือนในส่วนนี้ทำให้เราเห็นว่าผู้หญิงที่เป็นทหารมีสิทธิที่จะได้บุตรไปเลี้ยงดูในสัดส่วนอันไม่ต่างจากทหารสามีของตน นับเป็นการแบ่งที่ยุติธรรม ยิ่งในกรณีที่ผู้หญิงเป็นฝ่ายได้ชายทหารมาเป็นผัว นางจะได้รับสิทธิครอบครองลูกตึกว่าผู้ชายอยู่ส่วนหนึ่งเมื่อเทียบกับกรณีตรงกันข้ามคือชายทหารได้หญิงทหารมาเป็นเมีย (ดู กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 9) ส่วนหญิงพลเรือนได้ผู้ชายฝ่ายทหารมาเป็นผัวจะมีสิทธิในการได้บุตรไปในสัดส่วนที่ทัดเทียมกับชายเมื่อเปรียบเทียบกับกรณีตรงกันข้าม (หน้า 10) ส่วนพลเรือนได้พลเรือนมาเป็นผัวหรือเป็นเมียกันก็จะได้สิทธิในการแบ่งปันลูกในสัดส่วนที่ไม่แตกต่างกันนักกับฝ่ายทหาร-ทหาร หรือฝ่ายทหาร-พลเรือน แต่มีปัญหาว่าหากมีการแต่งงานกับทาสทหารหรือทาสพลเรือน เจ้าทาสจะมีสิทธิในการครอบครองเด็กที่เกิดมาแล้วแต่กรณีตั้งแต่ 1 คน ถึง 7 คนแรก (หน้า 11-12) และชายหญิงถ้าเป็นทาสสมรสกันในบ้านของนายเงินก็จะไม่มีโอกาสได้ลูกของตนเลยทั้งชายหญิง ลูกจะกลายเป็นทาสในเรือนเบี้ยของนายเงินฝ่ายผู้หญิง (หน้า 12) ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าหญิงทาสคลอดลูกในบ้านของนายเงินตน ส่วนหญิงที่เป็นไพร่หลวงไปแต่งงานกับไพร่สมของหัวพญาหัวเมืองหรือขุนนางฝ่ายทหาร ลูกที่ออกมาจะตกเป็นของหมู่ไพร่หลวงทั้งสิ้น ในกรณีตรงกันข้ามก็จะถูกแบ่งปันกันโดยเจ้าสังกัดตามสัดส่วน (หน้า 12)

ทั้งหมดนี้สะท้อนภาพของครอบครัวที่แตกสลายโดยการแบ่งปันกำลังคนกันของสังกัดรัฐ ผู้หญิงที่มีสังกัดหรือไพร่พลเรือนที่ไปสมรสกับฝ่ายชายที่มีสังกัดถูกลดรอนสิทธิการครอบครองลูกของตนเอง และถ้าเป็นทาสผู้หญิงจะไม่มีสิทธิในลูกของตนเองเลย ระบบสังกัดและระบบทาสคือปัจจัยควบคุมคน ผูกฝืนคน โดยสร้างข้อจำกัดทางวัฒนธรรมการดำรงชีพของชนธรรมดา ในภาวะนี้ผู้หญิงต้องสูญเสียความสัมพันธ์กับลูกซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติของแม่กับลูกอันมีมาแต่ดึกดำบรรพ์

6. พระไอยการลักษณะรับฟ้อง (พระอัยการลักษณะรับฟ้อง) และ
ลักษณะพยาน (ลักษณะพยาน)

กฎหมายรับฟ้องกำหนดกรณีและเหตุที่จะฟ้องร้องได้ ผู้หญิงที่ไม่ได้รับความ
 ความเป็นธรรมจากสามีมีโอกาสฟ้องร้องเพื่อให้ศาลพิจารณาความ

“ผู้เมียวิวาทแก่กันว่าชายหยาบชาติตำพ่อตาแม่ยาย และญาติ
 แห่งหญิงก็ดี...แลทุบถองชกตีฟันแทงถึงสาหัสก็ดี...แลพ่อแม่หญิงหมี
 สมักให้ชายเลี้ยงด้วยหญิง ๆ หมีสักจะเลี้ยงด้วยชาย ให้หญิงร้องฟ้อง
 เรียกพิจารณาตามบทพระไอยการ”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 34)

แต่หญิงที่เป็นทาสไม่ได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายรับฟ้องมากเท่าหญิงทั่วไป ใน
 กรณีที่ถูกนายเงินหรือญาตินายเงินข่มขืน จะฟ้องร้องได้ก็ต่อเมื่อถูกตามเงื่อนไขของ
 กฎหมาย

“หญิงทาสได้มา เจ้าเงินก็ดีพี่น้องลูกหลานเจ้าเงินก็ดีเข้าสู่หา
 ข่มขืนโดยแรง หญิงมิยินยอมร้องแรกมีสักขีพยาน แลมันมาฟ้องร้องเรียน
 จะส่งค่าตัวมัน ให้รับประทับส่งไปตามกระทรวง ถ้ามันว่าชายนั้นข่มขืน
 ครั้งหนึ่งสองครั้งแล้ว แต่มิได้ร้องแรกให้มีสักขีพยาน ต่อภายหลังจึงได้
 ร้องแรกนั้น ท่านว่าหญิงร้ายจะแก่งประบัดสิ้นท่านจึงกล่าวโทษเจ้าเงินแล
 พี่น้องลูกหลานเจ้าเงิน อย่าให้รับไว้บังคับบ้านชาต่อไป”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 35)

ผู้หญิงที่มีฐานะต่ำทางสังคมโดยการดูถูกเหยียดหยาม เช่น หญิงนครโสภณี (โสภณี
 หรือ หญิงงามเมือง) หญิงแพศยา (หญิงหลายผัว หญิงมักมากในกามคุณ) กฎหมาย
 ห้ามมิให้เป็นพยานในศาล และที่ไม่ทราบเหตุผลอีกกรณีหนึ่งคือ ห้ามผู้หญิงมีครรภ์
 ให้การเป็นพยาน ลักษณะพยานที่ถูกกำหนดในกฎหมายพยาน 6 ประเภทนั้น

ชี้ให้เห็นว่ากฎหมายให้ความสำคัญกับคนมีฐานะ คนมีเกียรติในสังคม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาย และคนดีผู้เป็นบุรุษ

“บุทคลกอปรด้วยน้ำใจเปนสัปรุษ” (หน้า 74)

7. พระโยยการลักษณผัวเมีย (พระอัยการลักษณะผัวเมีย)

กฎหมายส่วนนี้มีความสำคัญที่สุดในกฎหมายตราสามดวงที่เราจะได้เห็นฐานะของสตรีในแง่สถาบันครอบครัว การสมรส การหย่าร้าง การแบ่งสินสมรส สินบริคณฑ์ รวมทั้งสิทธิในตัวบุตรด้วย

ผู้เขียนจะวิเคราะห์ส่วนนี้โดยให้เห็นสภาพของสตรีตั้งแต่ยังเล็กไปจนกระทั่งแต่งงานมีลูกอยู่กินกับสามีในฐานะเมีย รวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงภายใต้สถานการณ์ต่างๆ และทัศนะของกฎหมายต่อผู้หญิงในสังคมประเพณีของไทย ผู้เขียนขอให้ความสำคัญกับกฎหมายชิ้นนี้ในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันสะท้อนชีวิตของลูกผู้หญิงได้อย่างชัดเจนที่สุด ผู้เขียนจะนำสรุปประมวลออกมาเป็นข้อๆ ดังนี้

1) เมื่อเกิดมาผู้หญิงเป็นสิทธิ์และทรัพย์สินสมบัติของพ่อแม่ จะขายกิน จะยกให้แต่งเป็นเมียชายใดก็ย่อมได้ สิทธินี้มาจากความชอบธรรมที่พ่อแม่เป็นผู้เลี้ยงดูลูก ดังที่มีกล่าวไว้ว่า

“บิดามานดาหญิงเลี้ยงหญิงผู้บุตรมาเติบโตได้ทุกชยากประการใด จเอาบุตรสาวไปขายเอาเงินแก้ความยาก แลหญิงบุตรนั้นมันไม่รู้จักคุณนอกใจพ่อแม่ตามชายไปมิได้มาสะมาไหวพ่อแม่ พ่อแม่ได้ความเจ็บอายนั้น ให้คิดเอาค่าน้ำนมเข้าป้อนค่าเลี้ยงรักษาแก้มัน แลชายซึ่งภาเอาหญิงไปเลี้ยงนั้น ให้มันช่วยหญิงเสียกึ่งหนึ่ง ถ้ามันพากันมาร้องฟ้องยังโรงสารให้เร่งว่าให้แก้มันจงเสระ อย่าให้บาทใหม่มัน เพราะมันเป็นพ่อลูกแม่ลูกกันอยู่ ถ้ามันเกิดลูกหลานไปภายหลัง จะมาญินดีกันเล่า” (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 282)

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า กฎหมายพยายามปกป้องสิทธิของพ่อแม่ โดยต้องเร่งปรับลูกสาวและชายที่หนีตามกันไป ให้เอาเงินมาใช้ “ค่าน้ำนม” แก่พ่อแม่โดยเร็ว ก่อนที่จะใจอ่อนเพราะเห็นหลาน และกฎหมายไม่ปรับใหม่ใครในกรณีนี้ กฎหมายในความจริงนี้ยังทำให้เราเห็นข้อสำคัญอีกประเด็นหนึ่งว่า ธรรมเนียมการสู้อหญิง เป็นประเพณีที่ถูกกำหนดขึ้นโดยหลักการตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ซึ่งจะได้สินสอดจากฝ่ายชายที่ยกขันหมากมาสู้อลูกสาว กฎหมายนี้อาจทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับวิิตสมรสของสตรีในด้านการเลือกคู่ครองและการเสียเปรียบฝ่ายชายเมื่ออยู่กินกันแล้ว

2) ผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้ธรรมเนียมการสู้อ ทำให้ชีวิตของผู้หญิงกลายเป็น “ของชาย” สำหรับพ่อแม่ และต้องเฝ้ารอ “ขันหมาก” ของผู้ชายถึงจะออกเรือนได้ ผู้หญิงจึงไม่อาจเลือกคู่ครองได้ตามอำเภอใจหากพ่อแม่ไม่ยินยอม ถ้าหนีตามกันไปกลับมาจะถูกเขียนตี หรือถูกจับตัวให้ไปอยู่กับพ่อแม่ตามเดิม ทำให้ชีวิตของผู้หญิงไม่สามารถพ้นจากเรือนของพ่อแม่หรือสามีไปได้ตลอดชีวิต ด้วยเหตุผลของกฎหมายที่ว่า

“บุตรทั้งหลายเมื่อน้อยบิดามารดารักษา ครั้นมีเรือนแล้วผู้
เป็นชามีหากรักษา”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 272)

สภาพที่ผู้หญิงต้องรอ “ขันหมาก” ทำให้ชีวิตของผู้หญิงตกอยู่ภายใต้ความกดดัน โดยเฉพาะเมื่อเกิดกรณีผู้ชายเปลี่ยนใจ เป็นเหตุให้ผู้หญิงแสดงความก้าวร้าว เพราะต้องเป็น “หม้ายขันหมาก” แต่กฎหมายก็ไม่ให้ความเป็นธรรม กลับโทษคู่หมั้นผู้หญิงที่เสียเปรียบนั้นอย่างไม่เป็นธรรม แต่ผู้ชายไม่ได้ถูกลงโทษเลย กลายเป็นความผิดของผู้หญิงฝ่ายเดียว

“ชายใดสู้อลูกสาวหลานสาวท่านเปนเมีย ชายมิเอาเปนเมีย
แลไปสู้อหญิงอื่นเปนเมียเล่า แลหญิงซึ่งสู้อไว้ก่อนนั้นไปตีตำหญิง

ภายหลังใช้ ท่านว่าหญิงคนร้ายสำหาว ให้ไหมหญิงผู้ดีท่านั้นให้แก่
หญิงผู้บาทเจ็บ" (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 266)

ในกรณีเดียวกันผู้หญิงยังต้องตกกระทำลำบากเพราะพ่อแม่ เมื่อถูกยกให้ใครไปแล้ว
หญิงจะต้องอยู่กับสามี แม้แต่พ่อแม่จะคิดกลับใจเอาคืนก็ไม่ได้ ไม่เหมือนกับที่ชาย
เปลี่ยนใจได้และทำให้หญิงอับอายกลายเป็นหม้ายชั้นหมาก

"บุทคลใดให้บุตรเป็นภรรยาท่านแล้ว อยู่มาภายหลังได้คิดจะ
กลับคืนเอาบุตรมาเล่าใช้ ท่านว่าจะคืนเอานั้นมิได้เลย"

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 262)

สภาพที่กฎหมายรับรองประเพณีการสู่ขอ และเมื่อเกิดเรื่องราวต่างๆ หลายกรณี
ฝ่ายพ่อแม่ของหญิงจะเป็นผู้ตัดสินสอดส่วนแบ่งจากฝ่ายชาย จนทำให้เห็นได้ชัดว่า
อำนาจที่พ่อแม่มีในการยกลูกสาวให้แต่งงานกับชายนั้นเกือบจะเหมือนกับ
การ "ขายลูกสาวกิน" โดยที่ส่วนใหญ่เมื่อยกลูกสาวให้คนอื่นไปแล้ว ก็ยากที่
จะเข้าไปช่วยลูกสาวได้ หรือ ถ้าหญิงแหวกมานั้นประเพณี เลือกลงทางชีวิตของ
ตัวเองผิด หญิงจะต้องเสี่ยงกับการไปอยู่ร่วมประเวณีกับชายที่ไม่ดีไม่
รับผิดชอบจนถึงขั้นประสบกับชะตากรรมร้าย กฎหมายกลับไม่เห็นใจหญิง
และลงโทษหญิงอย่างไม่ยุติธรรม

"หญิงใดมีทุกข์ยาก ชายว่าจะช่วยทุกข์ยากหญิงๆ เชื่อฟังคำ
ได้ร่วมประเวณีด้วยชายๆ ช่วยทุกข์ยากหญิงได้ หญิงนั้นคงสิทธิเป็นเมีย
ชาย...ถ้าชายมิได้ช่วยทุกข์ยากหญิง ลงทำชั่วให้หญิงเสียตัวแล้วเอา
หญิงไปขายผูกคอกเบียดก็ดี ขายให้เข้าใช้ต่างคอกเบียดก็ดี แลหญิงคิดถูก
ใจว่าชายช่วยทุกข์ยากมิได้แลมิสมักอยู่ด้วยชายใช้ ท่านให้เรียกเอาเงิน
แก่ชายนั่นส่งให้นายเงินจงคบ แล้วให้ทวนหญิง 10 ที เหตุหญิงใจเบา

ยอมด้วยชายก่อนแล้วให้ชายชายต่อไป จึงได้ยากแก่ความเมือง
 ทานๆ ให้หญิงชายขาดจากผ้าเมียกัน" (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 283-84)

ประเพณีชีวิตของหญิงไทยจึงต้องอยู่ในร่างแหของพ่อแม่และผู้ชายจนตลอดชีวิต

3) เมื่อแต่งงานหรือออกเรือนผู้หญิงเป็นทรัพย์สินสมบัติของผู้ชาย
 กฎหมายลักษณะผ้าเมียแบ่งผู้หญิงในฐานะเมียออกเป็น 3 ประเภท คือ เมียกลาง
 เมือง (เมียหลวง) –เมียที่มีการสู่ขอโดยพ่อแม่ยินยอมและมีพิธีการมงคลออกหน้า
 ออกตา เมียกลางนอก (อนุภรรยา) –เมียที่ได้มาโดยการขอมมาเลี้ยงเป็นเมียรอง
 ไม่มีพิธีการออกหน้าออกตา หรืออยู่กับผู้หญิงกันเอง และ เมียกลางทาส (เมีย
 ทาส) –เมียที่ผู้ชายได้ค่าตัวเอามาเป็นเมียในเรือน หรือเป็นทาสในเรือนอยู่แล้วเอา
 มาเป็นเมีย ด้วยกฎหมายรับรองเช่นนี้ผู้ชายจึงมีเมียมากได้โดยถูกต้องตาม
 กฎหมาย จนในที่สุดเมื่อกฎหมายยกเลิกแล้วก็ยังกลายเป็นวัฒนธรรมของ
 ผู้ชายไทยซึ่งมีผลตกมาถึงทุกวันนี้

ในอดีตการมีเมียมากของผู้ชายเป็นปัญหาลำบากของผู้หญิง สำหรับ
 ครอบครัวของชนชั้นผู้ดี ปัญหาคือทำให้ผู้หญิงถูกทอดทิ้ง อยู่อย่างเจ็บเหงา เพราะ
 จำนวนเมียของผู้ชายนั้นมีมากเกินกว่าจะสามารถดูแลเมียได้ทั่วถึง และบางครั้งก็
 ต้องจากบ้านไปทำสงครามหรืองานราชการเป็นต้น เมื่อพิจารณาจากกฎหมายจะ
 เห็นกรณีคบชู้ของผู้หญิงนั้นมีมาก กฎหมายจะประณามและลงโทษผู้หญิงโดย
 ไม่ค่อยมีความเห็นใจ รากฐานของกฎหมายลักษณะผ้าเมียถือว่าหญิงที่เป็น
 เมียคือสิทธิของผู้ชาย เพราะชายผู้เป็นสามีคือผู้รักษาเลี้ยงดูภรรยา หญิงที่คบชู้จึง
 มักถูกเรียกว่า “หญิงอันแรง” (หน้า 209) “หญิงอันร้าย” (หน้า 210) “หญิงนอกใจ
 ผัว” (หน้า 211) “หญิงทำชู้เหนือผ้า” (หน้า 215) ทั้งหมดนี้จะเรียกว่าเป็น “ข้อหา”
 ของกฎหมายก็ว่าได้ ในสังคมไทยประเพณีถือว่าหญิงดีต้อง “ครองตัวอยู่ถ้าผ้า”
 (ครองตัวอยู่ค้อยผ้า) และผู้ชายคือเจ้าของเรือน คือเจ้าของบุตรภรรยา ทรัพย์สิน

สิ่งของในเรือนนอกเรือน ผู้หญิงไม่มีสิทธิ์นอกจากชายยกให้ ถ้าผู้ชายไม่อยู่หญิงไม่มีสิทธิ์จัดการมรดก ไม่มีสิทธิ์คบชู้

“สามีศรัทธาในพระศาสนา สละภรรยาแลทรัพย์สินสรรพเหตุออกบวช เป็นภิกษุสามเณรแล้ว สิ้นเดิมสิ้นสมรสของชายสิทธิ์แก่หญิง พ่อแม่พี่น้องชายจะเอาอย่างไรให้เลย ถ้าเมื่อแรกจะบวชนั้นชายแหวกแบ่งปันทรัพย์สินสิ่งใดไว้จึงได้ ถ้าหญิงยังครองตัวอยู่ถ้าผู้ใดขี้บอดออกมาอยู่กินด้วยหญิงอีกเล่าใช้ บุตรภรรยาแลทรัพย์สินของทั้งปวงนั้นก็สิทธิ์แก่ชาย เหตุว่าเรือนท่านเคยอยู่อยู่ท่านเคยนอน หมอนท่านเคยเรียงเสบียงท่านเคยกิน ถ้าหญิงทำชู้นอกใจแล้วให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกา” (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 223-24)

จากการบังคับของกฎหมายทำให้ผู้หญิงต้องคอยเชื้อฟังผู้ชายอยู่ตลอดเวลา บางครั้งและบ่อยครั้ง โดนผู้ชายหลอกและครอบงำได้ง่าย ยิ่งถ้าเป็นเมียทาสด้วยแล้วยิ่งแล้วใหญ่ นอกจากนี้กฎหมายยังยอมให้สามี “ปราบปราม” “ตีโบย” ภรรยาได้โดยไม่มีควมผิด ถ้าผู้หญิงขัดขืนหรือแสดงกริยา “หยาบช้า” ต่อสามี ผู้หญิงนั้นมีความผิด

“สามีภริยาอยู่ด้วยกัน ภริยามีความผิด สามิจจะปราบปราม ตีโบยหญิง หญิงจะเอาโทษแก่สามีนั้นมิได้ ถ้าภริยาด่าว่าหยาบช้าแก่สามี ให้ภริยาเอาเข้าตอกดอกไม้ ขอโทษแก่สามีจึงควร”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 238)

4) ผู้หญิงอยู่อย่างไรศักดิ์ศรี ต้องฟังผู้ชาย พ่อแม่ ญาติพี่น้อง ถูกชื้อ และถูกประณามหยามเหยียด แม้ว่ากฎหมายจะไม่ถึงกับกดขี่ผู้หญิงโดยสิ้นเชิง เพราะในความเป็นจริงหลักของกฎหมายต้องยึดถือความยุติธรรมเป็นหลัก ต้องพิจารณาความจริงความผิดถูกเป็นสำคัญ ในหลายกรณีเราจึงเห็นว่าผู้หญิงก็

ได้รับความเป็นธรรมจากการพิจารณาตามกฎหมาย เช่น ถ้าชายหายไปโดยไม่มีการติดต่อมาถึงครอบครัวเป็นเวลา 1 ปี ผู้หญิงจะได้อิสระขาดจากสามี ถ้ายังติดต่อมาบ้างแต่ไม่กลับมาเลย ผู้หญิงต้องคอยถึง 3 ปีจึงจะเป็นอิสระมีชีวิตครอบครัวใหม่ได้ (“หญิงมีชู้เอาผ้าหาโทษมิได้”) (หน้า 239) หรือ ในกรณีที่ผู้ชายไม่ตีทำผิดและไม่เป็นธรรม กฎหมายก็ให้ความยุติธรรมแก่ผู้หญิงอย่างดี ดังกรณีเช่น

“ชายหญิงอยู่กินเป็นผัวเมียกันแลชายคิดเอาใจออกนอกใจหญิงยกย้ายทรัพย์สิ่งของ เกบเอาสินเดิมสินสมรสไปไว้แก่บิดามานดาญาติพี่น้องแห่งตนไปมีเมียอื่นกิติ แลเกบเอาทรัพย์สิ่งของไปมิได้มีเมียอื่น ร้างหญิงไว้พันกำหนดกิติ แลชายแกล้งขับไล่หญิงเสีย เกบเอาทรัพย์สิ่งของไว้แต่ผู้เดียวกิติ หญิงมาร้องฟ้องพิจารณาเป็นสัจ ท่านว่าชายนั้นเลี้ยงหญิงมิเป็นธรรม ให้ชายส่งทรัพย์สิ่งของซึ่งเกบไปนั้นมาจงถ้วน ควรให้ปันสินเดิมให้แก่หญิงแก่ชายตามเดิม สินสมรสซึ่งชายเกบเอาไปแลหญิงได้ไว้มีมากน้อยเท่าใด ปันให้แก่ชายหญิงคละกึ่ง ให้ชายหญิงขาดจากผัวเมียกัน เหตุชายมิได้เลี้ยงหญิงโดยธรรม” (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 234-35)

กฎหมายนี้ยังทำให้เราเห็นว่าผู้หญิงมีสิทธิในสินเดิมของตนเองและมีสิทธิได้ครอบครองสินสมรสกึ่งหนึ่งด้วย อย่างไรก็ตาม เรื่องของศักดิ์ศรีซึ่งไม่ใช่เรื่องเงิน แต่ก็เกี่ยวข้องกับเงิน ทำให้ดูประหนึ่งว่าความเป็นเมียนั้นคือการซื้อขายด้วยเงินทอง กรณีหนึ่งของหญิงที่จะต้องเผชิญคือการทะเลาะวิวาทของสามีกับญาติพี่น้องในครอบครัวของตนเป็นเหตุทำให้ต้องเลิกร้างหย่าขาดกันกับสามี เกิดเรื่องจนถึงโรงศาล หญิงไม่สมัครใจจะอยู่กับสามีต่อไปก็ต้องคืนทรัพย์สินบริภัณฑ์ของสามีที่นำมาสูขอต่อพ่อแม่ของหญิงคืนให้กับชายสามี แต่ถ้าไม่คืนผู้หญิงก็ยังมีสิทธิของผู้ชายในฐานะสามีต่อไป

“ชายไปเลี้ยงลูกหลานสาวท่าน และมีสิ่งสินไปด้วยเงินค่านับ ถ้าชายหยาบช้าต่อ คำดีพ่อตาแม่ยายและผู้เฒ่าผู้แก่แห่งหญิง และชายนั้นไม่ทำทานบนให้ก็ดี ไม่สะกัสมมาพ่อตาแม่ยายผู้เฒ่าผู้แก่ก็ดี หญิงว่ามีอยู่เป็นเมียชายนั่นสืบไป ให้เอาทรัพย์สินของทั้งปวงแห่งชายซึ่งยัง บริคนอยู่นั้นส่งให้แก่ชายนั่นเสีย...แล้วให้ขับมันเสียอย่าให้มันอยู่ด้วยลูกสาวสืบไป ถ้าแลทรัพย์สินสิ่งสินแห่งมันยังบริคนอยู่แก่หญิง หญิงมิส่งให้แก่มันใช้ ท่านว่าหญิงนั้นยังเป็นเมียชายนั่นอยู่แล” (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 238-39)

กฎพิพากษาคดีข้อนี้ทำให้เราเห็นว่า ผู้ชายที่ต้องมาอยู่บ้านผู้หญิงที่เป็นเมียไม่ใช่เครื่องแสดงว่าผู้หญิงยังมีอำนาจเป็นใหญ่หรือครอบครองฝ่ายหญิงสำคัญ แต่สะท้อนให้เห็นว่าครอบครองฝ่ายหญิงต้องการเก็บทรัพย์สินบริคนธ์ของฝ่ายชายไว้มากกว่า และกฎหมายก็คุ้มครองผู้ชายโดยการบังคับให้ผู้หญิงหรือครอบครองฝ่ายหญิงคืนเงินให้กับผู้ชายผู้เป็นเจ้าของเงิน โดยอ้างว่า “ทรัพย์สินสิ่งสินทั้งนี้เป็นที่ค้ำนึ่งพึงใจเสนอแก่ทวยราชฎรทั้งหลาย” (หน้า 238) แปลว่า “เงินมักเป็นที่รักของคน” แต่เหตุใดกฎหมายจึงให้ผู้หญิงต้องคืนเงินแก่ผู้ชายทั้งหมดโดยไม่คำนึงเลยว่า ผู้หญิง “เสียตัว” ไปแล้ว ได้เคยทำหน้าที่เมีย และฝ่ายที่ “หยาบช้า” ไม่ใช่ผู้หญิงแต่เป็นผู้ชายที่ก่อเรื่องทุบตีญาติของฝ่ายหญิงเอง นอกจากนี้ยังมีกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้หญิงอย่างเห็นได้ชัด โดยทำให้เห็นว่าผู้หญิงมีฐานะที่ต่ำต้อยในฐานะภรรยาของผู้ชาย และผู้ชายจะได้เปรียบผู้หญิงในเรื่องการแบ่งทรัพย์สินเมื่อมีการหย่าร้างกัน โดยเฉพาะในกรณีที่หญิงไม่มีลูกและการแบ่งสินทรัพย์ของผู้หญิงที่ได้จากทุนเดิมเป็นสินสมรส

“ผิวเมียอยู่ด้วยกัน ต่างคนต่างผิดใจกันจะหย่ากันใช้ ให้หญิงส่งสินสอดชั้นหมากแก่ชาย ถ้ามีลูกด้วยกันใช้ ท่านมิให้ส่งสินสอดชั้นหมากแก่ชายเลย ให้เรียกสินเดิมทั้งสองข้าง สินสมรสใช้ให้แหวกปันเป็นสามส่วน ให้ชายสองส่วน ให้แก่หญิงส่วนหนึ่ง ถ้าหญิงนั้นเขามี

ทุนเดิมซื้อข้าย่ายยได้กำไร และขายหาทุนเดิมมิได้ใช้ ท่านให้ปันสินสมรศน์สามส่วน ได้แก่หญิงสองส่วน ได้แก่ชายส่วนหนึ่งเพราะขายหาทุนมิได้ ชายได้ไปหารักษาจึงได้"

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 242)

การลงโทษผู้หญิงที่คบชู้ด้วยวิธีการฆ่าหรือประจานผู้หญิงในกฎหมายตราสามดวงเป็นการกระทำที่รุนแรงต่อสตรีอย่างเห็นได้ชัด เมื่อเปรียบเทียบกับชายแล้วจะเห็นว่าโทษชายเบากว่ามาก ซึ่งเป็นโทษโดนปรับใหม่ในขณะที่ผู้หญิงถูกประจานเหยียดสถานเดียว หรือไม่ก็ถูกฆ่าโดยสามีอย่างน่าเวทนา บางครั้งกฎหมายยังสนับสนุนให้สามีฆ่าเมียพร้อมกับชู้ด้วยซ้ำ

"หญิงนอกใจผัว ผัวจับหญิงนอนหงาย ชายนอนคว่ำ ถ้าฆ่าชายนั้นเสียไซ้ ให้ฆ่าหญิงนั้นเสียด้วย อย่าให้ฆ่าแต่ผู้เดียว ถ้าฆ่าแต่หญิงไซ้ให้ใหม่ผัวตามบันดาคักเปนพินัยหลวง"

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 211)

วิธีการประจานผู้หญิงนั้นเป็นโทษสถานหนักกว่าผู้ชายชู้ ดังนี้

"ท่านให้ผจานหญิงชายนั้นด้วยไถนา ส่วนหญิงอันร้ายให้เอาเฉลวปะหน้าตัดดอกกลมาแดงทั้งสองหู ร้อยดอกกลมาแดงเปนมาลัยใส่ศิศาคอ แล้วให้หญิงนั้นเข้าเทียมแอกข้างหนึ่ง ชายชู้เทียมแอกข้างหนึ่งผจานด้วยไถนา 3 วัน ถ้าแลชายผู้ผัวนั้นยังรักเมียอยู่มีให้ผจานไซ้ ท่านให้เอาชายผู้ผัวนั้นเข้าเทียมแอกข้างหนึ่ง หญิงอยู่ข้างหนึ่ง อย่าให้ปรับใหม่ชายชู้นั้นเลย"

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 210)

"หญิงใดทำชู้นอกใจผัว มันเอาชายชู้นั้นมาร่วมประเวณีในวันเดียว 2 คนขึ้นไป ท่านว่าเปนหญิงแพศยามิให้ปรับใหม่ชายชู้นั้นเลย ให้เอาปูน

เขียนหน้าหญิงร้ายเปนคราง ร้อยดอกจะบาเปนมาลัยใส่สี่ตะคอก แล้วเอาขึ้น
ขาหย่างผจาง... ส่วนชายนั้นให้จำตา ให้นั่งใต้ขาหย่างผจาง 3 วัน”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 210-211)

จะเห็นว่ากฎหมายลงโทษให้ผู้หญิงถูกประจานมากกว่าผู้ชาย โดยเฉพาะโทษขึ้นขา
หย่างนั้นถือว่าเป็นโทษร้ายแรงเท่ากับโทษสำหรับผู้ที่เป็นโจรผู้ร้ายดังปรากฏในพระ
อัยการลักษณะโจร (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3, หน้า 254-55) นอกจากนี้ มีโทษ
เขียนตี (เล่ม 2, หน้า 259) ขายทอดตลาด (เล่ม 2, หน้า 256) เป็นต้น

8. พระอัยการทาส (พระอัยการทาส)

กฎหมายทาสนอกจากจะกำหนดฐานะทางกฎหมายและบทลงโทษ
เกี่ยวกับทาสแล้ว ยังสะท้อนภาพของสตรีเป็นอย่างดีว่า ชีวิตสตรีไทยในยุค
ประเพณีเป็นชีวิตที่ต้องขึ้นอยู่กับผู้อื่นอย่างแท้จริง ในฐานะลูกหลาน สตรีจะถูก
นำไปขายลงเป็นทาสได้โดยพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ของตน และในฐานะเมีย สตรี
จะถูกสามีนำไปขายได้โดยไม่มีความผิดทางกฎหมาย ชีวิตที่ยากจนและเป็นหนี้
เป็นสินรุงรังเป็นวงจรชีวิตลำบากของสามัญชนที่ไม่มีฐานันดรศักดิ์ ภาวะการเอาลูก
เมียญาติพี่น้องไปขายกิน ไปขายขั้ดดอก ไปขายใช้หนี้ เหล่านี้ล้วนทำให้สตรีอยู่ใน
สภาพที่เหมือนกับเป็นสิ่งของทรัพย์สินชิ้นหนึ่ง สตรีต้องตกอยู่ในสภาพที่เป็นทาส
โดยหลายกรณีเกิดจากการกระทำของผู้อื่น และยังคงต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่ตัวเองมิได้
เป็นผู้ก่อด้วยทั้งที่หมดอิสรภาพแล้ว

“ชายมีอาสนเอาเมียไปขายฝากไว้แก่ท่านเปนเงินเท่าใด ๆ ก็ตี
ขอผูกดอกตามทำเนียม อยู่มาผัวตายยังแต่เรือนเบี้ย ท่านว่ากระยาเบี้ย
ยังดีอยู่(เมียยังอยู่) ให้คิดต้นเงินแลดอกเบี้ยจงเต็ม” (ข้อความในวงเล็บ
เป็นของผู้เขียน)

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 309)

บางครั้งความมากชู้ซึ่งดูเป็นแพศยาของผู้หญิงตามทัศนะของกฎหมายและของสังคมก็อาจเกิดมาจากความกดดันที่ผู้หญิงไม่อาจจะขัดขืนหรือปกป้องตัวเองได้ ดังกรณีที่ผู้หญิงสาวเมื่อตกเป็นทาสมักจะถูกนายเงินข่มขืนหรือเอาเป็นเมีย ถ้านายเงินยกหนี้ให้ หรือเลี้ยงดูเป็นเมีย ก็จะช่วยทำให้หญิงนั้นสบายขึ้น แต่ถ้าเป็นกรณีที่นายเงินจะทิ้งขว้างเลิกราเมียทาสของตน ผู้หญิงยังต้องใช้หนี้อยู่ส่วนหนึ่ง และถ้าผู้หญิงเป็นฝ่ายขอลีก ผู้หญิงจะต้องใช้หนี้เต็มจำนวนค่าตัวโทษฐาน "เอาใจออกห่างจากท่าน"

"ผู้ใดมีทาสหญิงนายเงินเอาหญิงทาสเป็นเมีย ครั้นอยู่มาชายนายเงินไม่พอใจอยู่ด้วยหญิงทาสนั้นให้ค่าตัวมันเป็น 2 ส่วน ให้นายเงินเอาแก่มันส่วนหนึ่งๆ ยกไว้ให้แก่มัน ถ้าแลมันมิเต็มใจจะอยู่ด้วยนายเงิน ให้เอาค่าตัวมันจงเต็ม เพราะว่าเอาใจออกห่างจากท่าน"

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, หน้า 341)

9. พระไอยการลักษณะมรดก (พระอัยการลักษณะมรดก)

กฎหมายนี้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะการแบ่งมรดกซึ่งมีพื้นฐานธรรมเนียมแต่ไทยเดิมที่คำนึงถึงการแบ่งปันเป็นหลัก ดังนั้นทรัพย์สินมรดกของครอบครัวจึงถูกแบ่งเป็นหลายส่วน และในการรับส่วนแบ่งบางกรณีผู้หญิงเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบ ดังตัวอย่าง

"หญิงม่ายมีผัวคนหนึ่งอยู่ด้วยกันแต่สามขวบลงมา (น้อยกว่าสามปี) แลพ่อเจ้าเรือนนั้นมรณภาพ อย่าให้ได้ส่วนแบ่งปันมรดกนั้นเลย"

(ข้อความในวงเล็บเป็นของผู้เขียน)

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3, หน้า 45)

"หญิงม่ายมีผัวสองคน หญิงม่ายมีผัวสามคน หญิงม่ายมีผัว 4 คน อย่าให้หญิงนั้นได้ทรัพย์สินมรดกพรามณผู้มรณภาพนั้นเลย เหตุใดจึงมิได้ทรัพย์สินส่วนแบ่งปัน เหตุว่าหญิงนั้นเป็นแพศยามีผัว 2 3 4 คนแล้ว มิควรแบ่งปันส่วนนั้นให้ๆ คงแต่ทรัพย์สินของหญิงที่เอามา"

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3, หน้า 45)

“หญิงม่ายชายม่ายแลบิดามารดาสูขอให้อยู่ด้วยกัน เกิดบุตรหญิงชายแลบุตรนั้นยังอยู่ พ่อเจ้าเรือนมรดกภาพให้ภริยานั้นได้ทรัพย์ทั้งส่วน ถ้าแลบุตรซึ่งเกิดด้วยกันนั้นตาย ให้ได้ทรัพย์นั้นแต่กึ่งส่วน”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3, หน้า 45)

โดยทั่วไปแล้วจะเห็นว่าฐานะของผู้หญิงเป็นเรื่องสำคัญในการพิจารณาแบ่งมรดกของกฎหมาย เช่น เป็นหญิงม่าย หญิงแพศยา หญิงลูกตาย หญิงไม่มีลูก หญิงเมียทาส เมียน้อย เมียหลวง หญิงเมียพระราชทาน หญิงเมียข้าราชการ หญิงเมียพรหมณ์ เป็นต้น เงื่อนไขต่างๆดังกล่าวล้วนทำให้ผู้หญิงเป็นฝ่ายเสียเปรียบในการแบ่งทรัพย์สินต่างๆของสามีภรรยาโดยกฎหมาย ซึ่งโดยมากถ้าไม่เสียเปรียบให้กับชาย หรือครอบครัวข้างชาย ก็มักจะเสียเปรียบให้กับรัฐโดยวิธีการยึดเข้าหลวงเป็นพัศธยา (ดูตัวอย่าง เล่ม 3 หน้า 41-42, 43-44, 26-27)

10. พระอัยการลักษณะกัณฑ์ (พระอัยการลักษณะกัณฑ์)

กฎหมายส่วนนี้แจกแจงความรับผิดชอบในการชำระหนี้เมื่อเกิดเหตุต่างๆ มีข้อที่น่าสนใจเกี่ยวกับหลักของกฎหมายยึดธรรมเนียมให้ฝ่ายเมียแบ่งความรับผิดชอบร่วมกัน ด้วยเหตุผลที่ว่า “ชายหาบหญิงคอน” (หน้า 65) ดังนั้นการกัณฑ์จะต้องกระทำโดยให้มีการรับรู้ทั้งสองสามีภรรยา และภาระการชำระหนี้เป็นของหญิงชายฝ่ายเมียร่วมกัน แต่ในบางกรณีก็ยิ่งเห็นว่ากฎหมายมิได้คำนึงถึงฐานะความเป็นสตรีของผู้หญิงซึ่งมีภาระในครอบครัวหลายอย่างกว่าผู้ชาย การบังคับให้ผู้หญิงใช้หนี้โดยเสมอภาคกับชายนั้นเป็นความอยุติธรรมต่อสตรี ทั้งที่ตัวบทกฎหมายเองมีหลักการเกี่ยวกับฝ่ายเมียว่า “ชายเลี้ยงหญิงโดยธรรม” กรณีที่เห็นได้ชัดมีดังนี้

“เมียมิรู้หัวหากกัณฑ์ท่านมาซื้อเข้าปลาอาหารสูกันกิน แลเอามาเลี้ยงลูกเต้า ให้เมียมันใช้ทั้งต้นทั้งดอกแก่ท่าน ท่านว่าเพราะเมียหาพิจารณาเอาใจใส่หัวมิได้” (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3, หน้า 66)

“ถ้าชายผู้นั้นมีรูปร่างสูงว่าหญิงหากกุมมาเลี้ยงลูกเต้าข้าคน ถ้าเขาจะหย่ากันให้ชายใช้แต่กิ่ง”

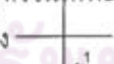
(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3, หน้า 67-68)

“นายเงินสมรดด้วยลูกหนี้ มีลูกด้วยลูกหนี้ใช้ เงินนั้นเสมือนสินสอด ท่านว่ามีให้เอาเงินก้อนนั้นเลย ถ้าแลหาลูกไม่ได้ หญิงไม่สมักอยู่ ท่านว่าให้เอาแต่ต้นเงิน อย่าคิดเอาดอกเบี่ยนั้นเลย อนึ่งหญิงนายเงินเอาลูกหนี้ไปน้าว ถ้าหาลูกมิได้ หญิงมิสมักอยู่ ท่านว่ามีให้เอาเงินแก่ชายลูกหนี้นั้นเลย” (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3, หน้า 91)

11. พระอัยการเบตเสจร (พระอัยการเบ็ดเสร็จ)

กฎหมายนี้เกี่ยวกับการละเมิดสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินต่างๆ เช่น ไร่นา วัวควาย ข้าทาสบริวาร บ้านเรือน เงินทอง ในกฎหมายนี้เองมีภาพสะท้อนเกี่ยวกับความเชื่อซึ่งไม่ทราบว่ามีต้นเค้าอย่างไร แต่ได้สะท้อนให้เห็นถึงการตั้งข้อรังเกียจเตี้ยฉฉนสิ่งทีมาจากสตรี โดยเฉพาะเลือดของสตรีถ้าตกเลอะเคหะสถาน บ้านเรือนใครก็จะต้องทำพิธีพลีกรรม เพื่อชำระความชั่วร้ายต่างๆทีเชื่อว่าจะเกิดขึ้นในบ้านหรือกับคนในบ้าน กรณีที่สตรีไปล้มตายในบ้านของผู้อื่นเจ้าของบ้านจะได้ทรัพย์สินทีติดตัวของสตรีนั้น

“สตรีผู้ใดไปประสูตบุตรในเคหะสถานแห่งท่าน ให้พลีเรือนท่านผ้าถุงผ้าห่มสำหรับหนึ่ง ทอง ขมิ้นกรูดส้มป่อยเข้าน้ำโคล่อ่น ควรขอโทษแก่เจ้าเคหะสถานนั้น ถ้าผู้นั้นเป็นคนยาก ควรให้มีแต่ผ้าสำหรับหนึ่งเว้นเสียแต่ทอง ถ้าสตรีผู้ใดไปสิ้นชีวิตในเคหะสถานท่าน ทรัพย์สินอยู่ด้วยอาตมาเท่าใดควรให้แก่เจ้าเคหานั้น”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3, หน้า 181)

ความเชื่อที่ลดทอนฐานะของสตรียังมีอีก เช่น ผู้หญิงไม่มีบุตรถือว่าบาป มีฐานะต่ำ ผู้ชายไม่ให้ผู้หญิงจับศีรษะ ผู้ชายไม่ทำงานบ้าน ผู้หญิงต้องนั่งต่ำกว่าชาย ไม่นั่งยื่น ค้ำหัวผัวของตน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นอัปมงคลสำหรับผู้ชาย ทำให้เสียศรีไม่มีความเจริญ ผู้หญิงจึงกลายเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดโดยกฎหมาย การเมือง สังคม ศาสนา ความเชื่อ และวัฒนธรรม ให้อยู่ในกรอบที่จำกัดและมีความกดดันมากตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์

12. พระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่

คือกฎหมายเฉพาะเรื่องที่มีมาก่อน และที่กำหนดแก้ไขเพิ่มเติมขึ้น ในกฎหมายส่วนนี้ มีเรื่องที่จะสะท้อนสภาพชีวิตที่นำขมขื่นของผู้หญิงได้อย่างดี นั่นคือ ชายผู้มีอำนาจวาสนายศฐาบรรดาศักดิ์ในสังคมไทยมักทำการข่มขืนหรือเป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่นมาก จนถึงขั้นที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงโปรดให้แก้ไขกฎหมายโดยการแก้ไขใหม่ให้หนักขึ้น และใช้ศาสนาเป็นเครื่องสั่งสอนให้บรรดาข้าราชการยึดถือ “กุศลเทศน์อมบพ” (กุศลศกกรรมบพ) และปฏิบัติตามศีล โดย “กาเมสุมิจจาจาราเวระมะณี” (กาเมสุมิจจาจารเวรมณี) คือให้ละเว้นจากการประพฤตินอกใจ (ดู กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5, หน้า 188-192)

ปัญหาของหญิงชาววังก็สะท้อนให้เห็นในกฎหมายพระราชกำหนดด้วย มีกรณีเด่นคือชายข้าราชการที่ทูลลาไปบวช แม้ภรรยาจะได้รับการดูแลอุปถัมภ์ในพระราชวัง เมื่อสึกออกมาก็ต้องสูญเสียภรรยาให้ชายชู้ โดยผู้หญิงถูกพาหนีออกไปจากพระราชวัง จึงมีการกำหนดโทษที่รุนแรงขึ้นสำหรับสตรีข้าหลวงชาววังกับชายชู้ (ดู เล่ม 5 หน้า 245-251)

การคบชู้สาวของชายหญิงในสังคมไทยจะมากขึ้นมากจนก่อปัญหาให้กับรัฐอย่างเห็นได้ชัด ไม่เพียงแต่เกิดเฉพาะภายในพระราชวังเท่านั้น แม้ตามบ้านเรือนของชาวบ้านทั่วไป ชายหญิงมีฐานะสูงหรือต่ำ แม้แต่นายเงินข้าทาสลูกหนี้

ก็เห็นเป็นเรื่องปกติที่มีมา ปัญหานี้ก่อความรุนแรงขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง เช่น การลักพาตัว วิวาท ฆ่าฟันกัน การแบ่งลูก แบ่งทรัพย์สิน เตือดร่อนไปจนถึงบรรดาพรรคพวกและญาติพี่น้อง รวมทั้งการฟ้องร้องไปจนถึงโรงศาล พระราชกำหนดใหม่จึงออกมาโดยอนุญาตให้สามีฆ่าทั้งชายชู้และเมียได้พร้อมกัน ให้สามีทำหน้าที่ดูจ “เพชรฆาต” แต่ถ้าผู้หญิงสมัครใจเป็นชู้ สามีจะฆ่าชายชู้เพียงคนเดียวไม่ได้ ต้องฆ่าทั้งสอง กฎหมายนี้ยังกำหนดให้ปรับไหมชายชู้ในอัตรามากขึ้น และเดิมไม่เคยปรับไหมผู้หญิงที่ถูกปรับไหมด้วย ถ้าในกรณีที่สามีงดเว้นไม่ลงโทษฆ่าฟันชายชู้และภรรยา (ดู เล่ม 5 หน้า 343-345) สังคม “มากชู้มากเมีย” เช่นนี้คือรากฐานอันอ่อนแอของจิตใจคนไทยและเป็นเหตุสำคัญทำลายความยึดมั่นในสถาบันครอบครัว

พินิจงานกฎหมายเกี่ยวกับสตรี

ผู้บุกเบิกการวิเคราะห์เรื่องกฎหมายไทยยุคประเพณีในอดีต นอกจาก ร. แลงการ์ด และ แอล คูปลาดอร์ แล้ว ยังมีนักกฎหมายไทยหลายคนในอดีตได้ศึกษาและให้แง่คิดเกี่ยวกับกฎหมายประเพณีของไทยไว้ไม่น้อย เช่น เกษม ศิริสัมพันธ์ และ แสง บุญเฉลิมวิภาส ได้เคยช่วยกันรวบรวมเขียนวิเคราะห์ไว้บ้างแล้ว (ดู เกษม ศิริสัมพันธ์ และ แสง บุญเฉลิมวิภาส, 2533) ยังมีบทความวิเคราะห์กฎหมายตราสามดวงไว้ดีมาก เช่น *The Thai Thammasat (With a Note on the Lao Thammasat)* ของ Yoneo Ishii (ดู Yoneo Ishii, 1986) โดยเฉพาะเรื่องผู้หญิงนั้นก็มีส่วนของ แอล คูปลาดอร์ เรื่อง สถานะของผู้หญิงมีสามีในประเทศสยาม แปลจากภาษาฝรั่งเศส โดยไพโรจน์ กัมพูสิริ (ดู หลุยส์ คูปลาดอร์, 2533) นอกจากนี้ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติได้เคยจัดงานสัมมนาเกี่ยวกับกฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย โดยมีการพิมพ์เป็นหนังสือออกมาด้วย ในครั้งนั้นประเด็นเรื่องฐานะของผู้หญิงในกฎหมายตราสามดวงก็เป็นประเด็นหนึ่งในการสัมมนาด้วย แม้จะยังไม่ใช้การศึกษาที่ลึกซึ้งนักก็ตาม (ดู สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2535) ปัจจุบันการศึกษาเรื่องกฎหมายตราสามดวงยังแตกฉานโดยกลุ่มนักวิชาการภายใต้การนำของ วินัย พงศ์ศรีเพียร

ด้วยการสนับสนุนจากทุนวิจัยของ ส.ก.ว. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย) ผล
นำจะทำให้การศึกษาเรื่องกฎหมายตราสามดวงทุกด้านชัดเจนลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อไปใน
อนาคต

แต่ในสถานการณ์ขณะนี้ งานศึกษาด้านกฎหมายประเพณีของไทยที่
เกี่ยวกับผู้หญิงยังมีไม่มาก ทำให้แนวทางวิเคราะห์ยังเปิดกว้าง โดยเฉพาะการสืบ
หาสาเหตุของวิธีการตัดสินใจตัดสินใจ หรือมาตรการของขบวนการยุติธรรมแบบไทยๆ
เช่น งานของคูปลาดร์ซึ่งเมื่อผู้เขียนอ่านดูแล้ว ก็ยังมีข้อถกเถียงว่าคูปลาดร์
เปรียบเทียบกับกฎหมายไทยกับกฎหมายฝรั่งเศส และมีมาตรฐานในเรื่องการพิจารณา
ความยุติธรรมแบบฝรั่ง เช่น คูปลาดร์คิดว่าผู้หญิงไทยอยู่ในสภาพดีกว่าผู้หญิง
ฝรั่งเศส เหตุเพราะผู้หญิงไทยมีสิทธิ์ในการรับมรดกของสามีและสามารถเป็น
ผู้จัดการมรดกของสามีได้ในหลายกรณี แต่คูปลาดร์กล่าวถึงผู้หญิงไทยในแง่ที่ถูก
เอารัดเอาเปรียบน้อยเกินไป และแทบไม่ได้พูดถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของ
หญิงไทย โดยเปรียบเทียบกับหญิงฝรั่งเศสเลย นอกจากนี้ การวิเคราะห์ของเขา
เป็นเรื่องของเหตุและผลทางกฎหมายเสียส่วนใหญ่ จึงขาดมุมมองทางด้าน
ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมซึ่งจะช่วยให้คำตอบแก่เหตุและผลทางกฎหมายได้มาก
อย่างไรก็ตามต้องถือว่างานของคูปลาดร์เป็นงานบุกเบิกเล่มแรกที่เขียนเกี่ยวกับผู้
หญิงไทยโดยมีความรู้เรื่องเกี่ยวกับกฎหมายไทยเป็นอย่างดี

งานของอิชิอิ ซึ่งเป็นการมองจากสายตาของชาวตะวันตกด้วยกัน และ
เป็นผู้ที่ศึกษามาทางด้านกฎหมายด้วย สิ่งที่ดีมีคุณค่าในบทความของเขาก็คือการ
หยิบยกประเด็นสำคัญต่างๆ ที่วิเคราะห์จากตัวบทกฎหมายนี้ เขาทำให้เห็นชัดเจน
ว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่แบ่งระดับชั้นของคน สิทธิทางกฎหมายของแต่ละชั้น
จะแตกต่างกันด้วย ส่วนฐานะของผู้หญิงก็แตกต่างจากผู้ชายทั้งในแง่
เศรษฐกิจและการเมือง และในทางสังคมซึ่งยอมให้ผู้ชายมีเมียได้จำนวนมาก
(polygamy) ทำให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความต้อยต่ำสำหรับ
ผู้หญิงไทย (Yoneo Ishii, 1986, p.15) ความไม่ยุติธรรมที่ผู้หญิงไทยได้รับยังเห็นได้
จากกฎหมายตราสามดวงกรณีที่ผู้หญิงคบชู้ จะถูกลงโทษรุนแรงไปตามสถานภาพ

ของความเป็นเมีย ดังนั้นผู้หญิงในฐานะต่ำก็จะต้องลำบาก (Yoneo Ishii, 1986, p.177) เป็นต้น

ส่วนงานของลำพวรรณ น่วมบุญลือ ศึกษาฐานะและสิทธิของสตรีจากแง่มุมของกฎหมายในประวัติศาสตร์ไทยซึ่งให้ภาพกว้างและจำกัดสมัยที่ศึกษาแต่เฉพาะรัตนโกสินทร์ จึงมองไม่ค่อยเห็นบริบทของสังคมที่รองรับประเพณีกฎหมายไทยได้อย่างชัดเจน และมองไม่เห็นความเป็นมาของกฎหมายไทยในยุคจารีต อย่างไรก็ตามต้องถือว่างานศึกษาของลำพวรรณเป็นงานบุกเบิกชิ้นแรกของประวัติศาสตร์สตรีที่มีข้อมูลดีมาก ให้ภาพของสตรีในสังคมยุคเก่าที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคใหม่และกฎหมายแบบตะวันตก (ดู ลำพวรรณ น่วมบุญลือ, 2519)

บทสรุป

การวิเคราะห์กฎหมายตราสามดวงทั้งหมดนี้คงพอที่จะทำให้เราเห็นภาพว่า สตรีไทยต้องอยู่ภายใต้ความกดดันในฐานะต่างๆ อย่างไร โดยสรุปจากกฎหมายตราสามดวงทำให้เราสามารถแบ่งปัญหาของสตรีสมัยก่อนโดยการกำหนดจากค่านิยมของสังคม วัฒนธรรมประเพณีและกฎหมาย ซึ่งที่แท้คือเครื่องเกาะกุมขังผู้หญิง ดังนี้ :

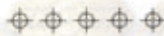
1. ขาดอิสระภาพ ชีวิตมิได้เป็นของตนเอง
2. ทำงานหนัก แต่ไม่ได้รับการยกย่อง
3. ถูกเอารัดเอาเปรียบทางเพศและถูกเหยียดหยาม
4. ไม่มีศักดิ์ศรี เพราะต่ำต้อยกว่าชาย
5. มีทางเลือกในอาชีพน้อย เพราะต่อการศึกษา
6. ชีวิตสมรสอยู่ที่เป้าหมายของการมีลูกและการรับใช้สามี รวมทั้งจงรักต่อสามี
7. ชีวิตภายในของผู้หญิงเจ็บเหงาและกดดัน เพราะการล้อมกรอบของประเพณีต่างๆ
8. กฎหมายไม่ให้ความสำคัญหรือเพราะให้ผู้ชายได้เปรียบผู้หญิง และบังคับทางอ้อมให้ผู้หญิงต้องรักษากรอบประเพณี

ปัญหาในอดีตของผู้หญิงหลายข้อได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว เพราะสังคม การเมืองวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลายสมัย แต่หลายข้อก็ยังเป็นปัญหาของผู้หญิงอยู่ โดยเฉพาะด้านค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมและวัฒนธรรมที่สืบมาแต่เดิม ค่านิยมของผู้หญิงเอง ความคาดหวังจากครอบครัวและสามีญาติพี่น้อง ดังนั้นแม้ว่าผู้หญิงจะมีอิสรภาพหลายสถานในปัจจุบัน ผู้หญิงก็ยังต้อง “ติดคุกสังคม” และ “ติดคุกตัวเอง” อยู่ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่สำหรับผู้หญิงทั้งสองด้าน ในขณะที่เดียวกับการกระทำต่อผู้หญิงอย่างรุนแรง ทารุณกรรม การข่มขืน การลวนลาม คุกคามทางเพศ รวมทั้งการใช้แรงงานผู้หญิงโดยเอารัดเอาเปรียบ กลับทวีความรุนแรงขึ้นในสังคมอุตสาหกรรม หมายความว่าผู้หญิงมีชีวิตอยู่ในภาวะอันตราย และอยู่กับหลักประกันสังคมที่ไม่ยุติธรรม ภาวะดังนั้นก็คงจะไม่แตกต่างไปจากที่เราเห็นภาพสตรีในอดีตมากนัก

ปัจจุบันการศึกษาเรื่องสตรีกลายเป็นศาสตร์เฉพาะไปแล้ว มีการศึกษามากมายเกี่ยวกับสตรีในด้านต่างๆ ทั้งประเด็นใหญ่และประเด็นย่อย ระดับชาติและระดับโลก รวมทั้งแง่มุมและวิธีการศึกษาต่างๆ มีองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคสากล ให้การสนับสนุนการศึกษาเรื่องสตรีโดยเชื่อมโยงกับการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาของสตรีต่างๆ ไม่น้อยเลย ซึ่งมีผลทำให้สตรีเกิดความตื่นตัวในความสำคัญ และฐานะบทบาทของตนต่อสังคมมากขึ้น สตรีในปัจจุบันจึงพยายามหรือให้ความสนใจที่จะเรียนรู้เรื่องการเมืองอันเคยปิดตายสำหรับผู้หญิงมาตลอด นอกจากนี้ยังต้องเรียกร้องต่อสู้เพื่อสิทธิอันทัดเทียมกับชายทั้งในด้านกฎหมายและวัฒนธรรมด้วย

การศึกษาเรื่องราวสตรีจากเอกสารประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่จำเป็น และต้องแยกแยะออกจากลักษณะปัญหาสากลของสตรี เพราะมีฉะนั้นแล้ว การแก้ไขปัญหาสตรีอาจไม่ตรงประเด็นหรือไม่เกิดผล ซึ่งยิ่งจะนำความสับสนมาสู่สังคมมากขึ้น เช่น กรณีที่พ่อแม่ชายลูกตนเองเป็นโสเภณี สามีบังคับให้ภรรยาขายตัว สิ่งเหล่านี้เกิดจากปัญหาทางวัฒนธรรมด้วย มิใช่เพราะเกิดจากการเห็นแก่เงินเพียงอย่างเดียวในสังคมทุนนิยม หรือการกดค่าแรงงานของผู้หญิงในปัจจุบันก็มีรากเหง้ามาจากการเอาเปรียบผู้หญิงในด้านเงินทองมาแล้ว ที่ยิ่งใหญกว่า

นี่คือปัญหาโครงสร้างที่ยังครอบงำสังคมไทยอยู่หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมแบบ ศักดินา ซึ่งทำให้คนยังพึงใจในเรื่องความต่างชั้นต่างระดับ ความเป็นหญิงเป็นชาย ความรวยความจน มีเกียรติไม่มีเกียรติ มีปริญญาไม่มีปริญญา เป็นต้น หรือแม้แต่ พุทธศาสนาแนวฮินดูที่แทบจะไม่มีการวิพากษ์หรือปฏิรูปเอาเลยก็เป็นวัฒนธรรม โครงสร้างกระแสหลักที่ลดทอนฐานะความเป็นมนุษย์ของสตรีลงมาเป็นระยะเวลาอัน นานยิ่งนัก โครงสร้างสำคัญทั้งสองนี้เป็นบ่อเกิดของลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ และเป็น ที่มาของค่านิยมความเชื่อมากมาย ด้วยเหตุนี้ การแก้ไขปัญหาและการต่อสู้ของ สตรีไทยจะต้องเกิดจากการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคม ตนเองเป็นหลักพร้อมกับพัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ จากโลกสากล ขบวนการนี้ด้าน หนึ่งจะกลายเป็นการปฏิรูปสังคมไปโดยปริยายได้ในอนาคต

“กฎหมายเดิมมีอยู่เช่นนี้ จึงทรงพระราชดำริที่ว่า กฎหมายนี้ เมื่อพิเคราะห์ดูเหมือนผู้หญิงเป็นควายผู้ชายเป็นคนไป หาเป็น ยุติธรรมไม่ให้ยกเสีย” (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

(พระราชดำริพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ใน
ประกาศ พ.ร.บ.ผู้ขายเมีย)

(ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 7, หน้า 248)

“คุณพี่ขา คุณพี่อย่าขายตัวเลย จงขายตัวน้องกับลูกชายเราคนนี้ แล้วรับเอามูลค่าไปใช้ประโยชน์ตามความพอใจของคุณพี่เถิด ตุลก บัณฑิตได้ฟังภริยาพูดดังนั้น ก็มีใจชื่นชมโสมนัสแล้วกล่าวคาถาทันที ดังนี้

นี่แน่ะสัมภาราน้องรัก ค่าที่น้องพูดนั้นดีแล้วถูกต้องแล้ว ค่าที่ น้องพูดนี้มีเหตุมีผลโดยแท้ พี่จักขายเจ้าทั้งสอง เพื่อจะได้เป็นปัจจัยให้ สำเร็จพระโพธิญาณในอนาคต โอ สัมภาราน้องรัก น้องกิติ ลูกกิติ พี่

มิได้ชิงชังรังเกียจแต่ประการใด พี่ยังรักเมตตาดูอยู่เสมอมา แต่พี่จำต้อง
ขายเจ้าทั้งสองเพื่อจักได้บำเพ็ญทานบารมีอันจะเป็นปัจจัยให้บรรลุพระ
โพธิญาณ”

(ตุลภวันจิตตชาดก ใน เชียงใหม่บัณฑิตสาธก ภาค 1, หน้า 28)

อู้อู อูเออ อู้อู
แม่ไปหายังไม่มา
แม่ไปน่ายังไม่กลับ
(เพลงกล่อมเด็กไทยโดย
แม่ในยุคนบ้านเมือง)

บรรณานุกรม

- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา
ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2515.
- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา
ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2515.
- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา
ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2506.

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา
ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2506.

กุหลาบ สายประดิษฐ์. ฐานะของสตรีตามที่เข้ามาในประวัติศาสตร์. ใน
ประวัติศาสตร์สตรีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. ชมรมแสงดาว, 2522.

เกษม สิริสัมพันธ์ และแสง บุญเฉลิมวิภาส. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย : แนวทาง
ในการบุกเบิกทางวิชาการ. ใน *ไทยคดีศึกษา*. รวมบทความทางวิชาการ
เพื่อแสดงมุขิตาจิตครบรอบ 60 ปี อาจารย์พันเอกหญิงนิออน สนิทวงศ์ ณ
อยุธยา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2533.

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, สำนักงานรัฐมนตรี. *สตรี
ความท้าทายจากปัจจุบันสู่ปี ค.ศ. 200*. กสส., 2536.

จีรานุช โสภา. *บันทึกเรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*. วิทยานิพนธ์
ศิลป-ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

โจอัน แคมเบอร์เกอร์. ดำเนินหรือหนีทันปรัมปราคติเรื่องการปกครองแบบ
มาตาธิปไตย : เหตุใดผู้ชายจึงได้ปกครองในสังคมดั้งเดิม. ใน *เพศและ
วัฒนธรรม*. ปราณี วงษ์เทศ, บก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
ศิลปวัฒนธรรม, 2544.

ชมรมแสงดาว. *ประวัติศาสตร์สตรีไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2, 2522.*

ชัย เรื่องศิลป์. *ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ*. พิมพ์
ครั้งที่ 3, 2541.

ดวงทอง เหล่าวรรณกุล. *ผู้หญิงสามัญชนในเมืองแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาสมัย
รัชกาลที่ 3-5*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

นฤมิตร สอดสุข. *วิจัยไทยศึกษา ไทย-จีนศึกษา*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์,
2543.

* ดูบทความที่น่าสนใจอื่นๆ เช่น สมชาย ปรึกษาเจริญ, "อดีต ปัจจุบัน และอนาคตสตรีไทย";
ศิลป์ พิทักษ์ชน, "ภาพที่ประชาชนปรารถนา"

- นันทิยา สว่างวุฒิชธรรม. *การควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการ
จัดการเกณฑ์ทหาร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทประวัติศาสตร์ คณะอักษร
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ประสิทธิ์ แสงทับ. บก. *เชียงใหม่ปับณาสชาดก*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,
2541.
- ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 7*. เสถียร ลายลักษณ์ รวบรวม. โรงพิมพ์เดลิเมล์,
2478.
- ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1*. คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทาง
ประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี, 2521.
- ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3*. คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี จัดพิมพ์, โรงพิมพ์สำนัก
ทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2508.
- ปราณี วงษ์เทศ. ผู้หญิงสยาม บทบาทและสถานภาพ : ร่องรอยจากพิธีกรรมความ
เชื่อ. ใน *เพศและวัฒนธรรม* ปราณี วงษ์เทศ บก. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2544.
- ผ่องพันธ์ มณีรัตน์. การวิเคราะห์บทบาทสตรีในนิทานชาวบ้านไทย. *วารสาร
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา* 2 : 1 (สิงหาคม, 2526).
- พรเพ็ญ อัมตระกูล. อิตคองเมืองบ้าน : จาริตบ้านเมืองของคนไทยในเวียดนาม.
รวมบทความประวัติศาสตร์ 22 (2543).
- ลำพรรณ น่วมบุญลือ. *สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุง
รัตนโกสินทร์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- วารุณี โอสदारมย์. *งานเขียนประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทย*. รวมบทความ
ประวัติศาสตร์ 25 (2546).
- สาระ มีผลกิจ. *สตรีในราชสำนักสยามตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*

- พ.ศ. 2394-2463. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542.
- หลุยส์ ดูปลาตร์. *สถานะของหญิงมีสามีในประเทศสยาม*. ไพโรจน์ กัมพูสิริ แปล. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- อดิศร ศักดิ์สูง. *สตรีในสังคมเชียงใหม่สมัยวงศ์เจ้าเชื้อเจ็ดตน พ.ศ.2339-2476*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539.
- อัญชลี สุสายัณห์. *รวมบทความวิชาการของอาจารย์ อัญชลี สุสายัณห์*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545.
- อุษณีย์ พรหมสุวรรณ. *สตรีกับเศรษฐกิจการค้าสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1-4 ระหว่าง พ.ศ.2325-2417)*. บทความประกอบการศึกษาวิชาการศึกษาโดยเอกเทศ หลักสูตรปริญญาโทประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545 (เอกสารโรเนียว).
- Cam Trong.ed. Van Hoa Va Lich Su Nguoi Thai O Viet Nam. Nha Xuat Ban Van Hoa Dan Toc. Ha Noi, 1998. เกม จ่อง บรรณาธิการ. *วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์คนไทยที่เวียดนาม*. อ้างอิงบทความ : - Vai net ve ruong dat cua dan toc Thai o Son La, Tay Bac - Ha Van Thu (ลักษณะที่นาของชนชาติไทยที่เซินลา ภาคตะวันตกเฉียงเหนือ -หัวน้ำชู เขียน)
- Tim hieu moi quan he cong dong qua tuc ngu Thai vung Song Ma, Thanh Hoa - Ha Nam Ninh (ค้นหาความสัมพันธ์ของชุมชนจากคำสุภาษิตไทย บริเวณลุ่มแม่น้ำหมา ทังฮว่า - ห่านามนิง เขียน)
- Ha Van Nam, et al. ed. *Tuc Ngu Thai, Nha Xuat Ban Van Hoa Dan Toc. Ha noi*, 1978. หัวน้ำนาม และคนอื่นๆ บรรณาธิการ. *สุภาษิตไทย*.
- Ishii, Yoneo. The Thai Thammasat (With a Note on the Lao Thammasat), in *Laws of South-East Asia, vol.I : The Pre-Modern Texts*. M.B. Hooker ed. (Extract version).
- McDowell, Linda. *Gender, Identity and Place : Understanding Feminist Geographies*. Polity Press, 1999.